

”En intellektuell tillväxt av sällan skådat slag”

Om en essäfond i Västra Götaland

En utredning åt

Västra Götalandsregionen kulturnämnd

David Karlsson den 19 juni 2014

I de nya medielandskapen tror jag att kultur- och opinionsjournalistik som berör kommer att bara bli allt viktigare. Men det är späda plantor i sitt tidningsekonomiska sammanhang.

Sören Sommelius i *Helsingborgs Dagblad* den 23 april 2014,
dagen efter att han sålt tidningen till *Sydsvenska Dagbladet*.

Innehåll

Sammanfattning

1. Inledning	s 5
Mediala omvälvningar. Utredningsuppdraget.	
2. Bakgrund	s 7
Kulturjournalistik i kris? Demokratisk tillgänglighet.	
3. Vad är en essä?	s 10
Sträng form. Kvalificerad kulturjournalistik.	
4. Vad är en kulturtidskrift?	s 12
Definitioner. Hur många? Spridning. Kulturtidskriftsekonomi. Ersättning till skribenterna.	
5. Hur är tidskriftsstödet utformat?	s 23
Tidskriftsstödets plats i kulturpolitiken. Dess historia.	
6. Kulturtidskriften som motor för kulturella utvecklingsprocesser	s 24
Kulturtidskrifters ekonomiska, sociala och kulturella spridningseffekter. Uppskjutet värde.	
7. Tidskrifternas roll i Västra Götalandsregionen	s 29
En tidskriftsregion? En essäfond som en del av VGR:s kulturpolitik.	
8. Hur kan en essäfond konstrueras?	s 33
Essä? Fond? Förslag till utformning. Förväntade effekter.	
9. Avslutning	s 39
För- och nackdelar med en essäfond.	
Referenser	s 40
Intervjuade personer. Litteratur.	

Bilagor

1: Viktiga årtal

2: Tabeller

Sammanfattning

Denna utrednings viktigaste slutsatser och förslag kan sammanfattas i följande punkter:

Slutsatser:

- Kulturjournalistiken är i dag i kris. Det som är hotat är den fördjupande, undersökande, analyserande texten.
- Kulturtidskrifterna har i dag inte råd att beställa sådana texter.
- VGR är den region i landet där kulturtidskrifterna är, relativt sett, starkast.
- En kulturtidskrift kan ha betydande ekonomiska, sociala och kulturella spridningseffekter.
- En essäfond skulle göra det möjligt för tidskrifter och skribenter i Västra Götaland att i högre grad bidra till det offentliga samtalet i landet. Medias Stockholmsdominans kommer att minska, åtminstone något. Västra Götaland kommer att höras bättre.
- En essäfond skulle bidra till att förverkliga VGR:s mål att bli en ledande kulturregion med fokus på delaktighet.

Förslag:

- Inrätta en ”essäfond” i Västra Götalandsregionen. Avsätt 1 miljon kronor per år.
- Inled med en försöksperiod under två år, 2015-16, med ett anslag på 500 tkr/år. Etablera rutiner och organisation för arbetet. Utvärdera.
- Fördela medlen enligt principen om armlängds avstånd. Beslut i konkreta ärenden tas av externa sakkunniga. En majoritet av dessa sakkunniga bör komma utifrån VGR.
- Betrakta essäfonden som en integrerad del av regionens litteraturpolitiska satsningar.

Inledning

När denna utredning görs, på våren och försommaren 2014, kommer de dramatiska nyheterna från mediavärlden slag i slag.

Bonnierägda TV4 beslutar, trots miljardvinst, att lägga ned lokalredaktionerna på tretton orter. 140 journalister sägs upp. Göteborgs-Postens ägare Peter Hjärne bedriver öppen polemik i spalterna mot sin egen kulturchef om tidningens framtid. Helsingborgs Dagblad säljs till likaledes Bonnierägda Sydsvenska Dagbladet. Samordningsvinster, rationaliseringar och uppsägningar är att vänta. ”I de nya medielandskapen tror jag att kultur- och opinionsjournalistik som berör kommer att bara bli allt viktigare. Men det är späda plantor i sitt tidningsekonomiska sammanhang” konstaterar tidningens tidigare kulturchef och delägare i en melankolisk kommentar dagen efter att affären offentliggjorts.¹ Landsortspressens litteraturbevakning strukturrationaliseras.² I Aftonbladet säger sig kulturchefen skämmas över de låga arvoden tidningen numera betalar sina frilansande medarbetare.

Och förra sommaren, i augusti 2013, köpte det globala postorderföretaget Amazons grundare och chef Jeff Bezos den ansedda tidningen Washington Post. Det är en affär och en medial maktförskjutning – anrika publicistiska traditioner övertas av digitalt kapital – som vore otänkbar för bara tio år sedan. Häpnadsväckande var även prislappen. Bezos betalade endast 250 miljoner dollar för tidningen. Om Washington Post, ett världens starkaste mediala varumärken, inte är värd mer – vad är då svenska dagstidningar värda? Chockvågor gick genom den svenska tidningsbranschen.

De politiska reaktionerna på dessa dramatiska förändringar är lama. När den statliga Presstödsutredningen presenterades i september 2013 ansågs den av många bedömare redan hopplöst föråldrad. Utredningens egen ordförande reserverade sig mot den, en ovanlig åtgärd, med motiveringen att den inte presenterade hållbara förslag till stöd för det som i dag verkligen är hotat: den kvalificerad journalistiken. Det mediepolitiska läget förefaller låst.

Mot denna bakgrund är det glädjande att Västra Götalandsregionen beslutat att utreda ”Förutsättningar för en ’Essäfond’ i Västra Götaland”. I utredningens direktiv sägs:

”Författare och publicister i regionen upplever det svårt att försörja sig på sitt skrivande. Man saknar möjligheten till snabbare och kortare skivruppdrag mellan de längre arbetsprocesserna.

¹ Sören Sommelius, ”Fin de siècle”, Helsingborgs Dagblad, 23 april 2014. Han konstaterar vidare att ”HD:s kultursidor i dag hör till de mest spännande i landet. Glädjande nog har redaktionsledningen på senare tid vågat satsa på kulturen. Vad händer nu? Det står skrivet i vatten.”

² Från och med den 1 september 2014 kommer recensionsverksamhet inom tidningskoncernen Got Media – som innefattar Borås Tidning, Smålandsposten, Blekinge Läns Tidning, Barometern i Kalmar, Kristianstadsbladet, Trelleborgs Allehanda och Ystads Allehanda – att samordnas. Recensioner kommer alltså att sampubliceras i dessa tidningarnas spalter (se Borås tidnings kulturchefs kommentar: Lena Kvist, ”Förändrad litteraturbevakning i BT ger riksrubriker”, Borås Tidning 30 april 2014).

Ett önskemål som framkommit är att skapa en ”essäfond” som skulle ge de många kulturtidskrifterna i Västra Götaland resurser att beställa och klara att ersätta avtalsenligt för kvalificerade essäer.”

Utredningen ska behandla följande:

”Nulägesbeskrivning: Tidskrifternas tillgång till och behov av essäer/artiklar; Ersättningsnivåer i dag relaterat till avtalsenliga ersättningar. *Konstruktion:* Fondförvaltning/ägarförhållande: Kriterier och regelverk för medeltilldelning ur fonden. *Finansieringsmodell/finansiärer.*”³

Undertecknad fick i december 2013 utredningsuppdraget och har arbetat med det under våren 2014. Frågan om essäfond är inte ny, vilket vi strax ska återkomma till. Frågan är inte ny heller för mig. Jag är yrkesmässigt verksam i sammanhang där denna fråga har diskuterats länge, och jag har själv i olika sammanhang uttalat mitt stöd för idén.⁴ Som utredare är jag alltså inte ”neutral” till själva tanken på en essäfond. Jag har länge varit för den. Vi kommer strax att beröra det essäistiska skrivsätt där personligt engagemang i en sak inte anses stå i motsättning till saklighet i framställningen. Förhoppningsvis präglar detta skrivsätt de följande sidorna. Jag har icke desto mindre försökt hålla isär analys, slutsatser respektive rekommendationer.

---

³ Västra Götalandsregionens kultursekretariat, ”Utredningsdirektiv: Förutsättningar för en ”Essäfond” i Västra Götaland”, 2013-09-25.

⁴ Jag är arbetande styrelseordförande i Nätverkstan Kultur som på olika sätt är en viktig aktör i den svenska kulturtidskriftsvärlden. Nätverkstan ägs av sina anställda, tidskriften Ord&Bild och Tidskriftsverkstaden i Väst. Jag har själv varit redaktör för Ord&Bild (1994-98) och sitter i dag i dess styrelse. Under åren 2000-2006 satt jag i Kulturrådets referensgrupp för stöd till kulturtidskrifter, de sista fem åren som ordförande. Jag har i olika sammanhang skrivit och bildat opinion för ökat stöd till kulturtidskrifter, bl a för idén om en essäfond. En del av dessa texter finns samlade på: www.davidkarlsson.net.

1. Bakgrund

Häromåret gjorde kulturjournalisten Ulrika Knutson en iakttagelse om kulturjournalistikens förändrade ställning som det kan vara värt att dröja något vid. Knutson skrev en artikel där hon blickade tillbaka på debatten kring Maja Lundgrens roman *Myggor och tigrar*, utgiven fem år tidigare. Knutson skriver:

Mycket har skrivits om författarjaget Maja Lundgrens storhetsvansinne och romantiska syn både på författarjaget och kritikerrollen. Men vad som syns tydligare idag, fem år senare, är att Lundgren beskriver en döende och marginaliserad värld. Kultursidornas folk har länge varit ett underbetalt och hunsat släkte, men Lundgren skildrar det som om verksamheten fortfarande betydde någonting, och vi fortfarande plaskade i symboliskt kapital, som vore vi andens farbror Joakim i kassavalvet. Så är det inte längre. Också det symboliska kapitalet har devalverats kraftigt på dessa fem år. Kulturens tigrar har tappat klorna, och myggorna sin gadd. Inte ens förtryckarna har samma stake längre.⁵

Stämmer detta? Har Ulrika Knutson rätt? Är kulturjournalistiken och kultursidorna i dag en ”döende och marginaliserad värld”?

Många svenska tidningar fick sina kultursidor på 1920- och 30-talen. De var länge, vid internationella jämförelser, en ovanlig institution. Kultursidorna var viktiga i dagspressen och hade i sina bästa stunder också en folkbildande funktion. Är detta en epok som nu är på väg att gå mot sitt slut?

Så länge det funnits kulturjournalistik har det också funnits de som varnat för dess förfall, om förestående kulturskymning. När litteraturvetaren Tomas Forser för drygt tio år sedan ställde sig frågan huruvida tidningarnas kultursidor verkligen var bättre förr blev hans svar ett tydligt nej. Så var det inte. Vi tenderar att romantisera det förflutna. Kritikerns roll, och därmed kultursidans, är däremot en annan idag än under nittonhundratalet. Vad som krävs i dag är ”mer diskussioner, mer samhällelig kritisk debatt, mer genusanalys, mer övergripande kulturkritik i en dubbelriktad rörelse mellan konsten och dess publikur men också fortsatt eftersinnande läsningar och listiga textobservationer”.⁶

Forser varnade samtidigt för pågående förändringar, för vad han kallade en ”tabloidisering” av det litterära samtalet. Risken finns att kritiken försvinner och ersätts av ”poängsättningar och

⁵ Ulrika Knutson, ”Sviter av en rasande roman”, Göteborgs-Posten, 29 juli 2012.

⁶ Tomas Forser, *Kritik av kritiken*, Anthropos 2002, s 201.

⁷ A a, s 158.

konsumentinriktad varudeklaration i tabloidestetikens yttersta konsekvens”.⁷ Några år senare kallade pressforskaren Per Rydén Forsers varning för ”synsk” – just så blev det.⁸

Drygt tio år efter Forsers förutsägelse konstaterar en annan litteraturvetare, Lina Samuelsson, att tabloidiseringen inte bara inneburit att morgontidningarna bytt format, utan också lett till ”en förändrad syn på journalistik”: ”För kultursidans del sammankopplades tabloidiseringen med ökande kommersialisering; kritik ersattes av förhandsreklam, recensioner med författarporträtt och samhällskritiska analyser med nöjesbevakning”.⁹

När jag under denna utredning intervjuar Gunilla Kindstrand, erfaren kulturjournalist och i dag chefredaktör för Hälsingetidningar, frammanar hon bilden av dagens medialandskap som ett hus med två våningar, eller kanske ännu hellre en flod med två strömmar: en ytström som rör sig hastigt och en kraftigare underström som går långsammare. Dessa strömmar kan ibland, men gör det inte alltid, rinna i samma riktning. Den mediala ytströmmen består av twitterflöden, facebookuppdateringar, bloggar och kultursidornas ytligare form av kulturjournalistik. Den långsammare underströmmen består av böcker, djuplodande och undersökande artiklar och reportage. Denna underström är helt nödvändig för demokratin, säger Kindstrand, och efterlyser ”respekt för analys, tänkande, bakgrund”.

Gunilla Kindstrand är väl förtrogen med kulturtidskrifternas villkor, hon var bland annat under flera år ordförande i Kulturrådets tidskriftsgrupp, men hon sätter hela tiden in mina frågor om tidskrifter och essäer i ett större medialt och demokratiskt sammanhang.

Samma sak händer när jag intervjuar Mats Svegfors, tidigare bl a chefredaktör för Svenska Dagbladet och VD för Sveriges Radio. Tanken på en essäfond är nog god, tycks han mena, men problemen är betydligt större än vad en sådan kan råda bot på. Vad som står på spel nu är ingenting mindre än den kvalificerade journalistikens framtid. I den pågående digitala omvandlingen har ”Sverige hittills klarat sig bra”, säger han, ”men nu sjunker kvaliteten raskt”.

Tillsammans med sin efterträdare som radiochef, Cecilia Benkö, skrev Svegfors för några år sedan boken *Journalistik 3.0: medieormen ömsar skinn* där de diskuterar digitaliseringens journalistiska och därmed i förlängningen demokratiska konsekvenser. Digitaliseringen och den fria informationsspridningen på nätet går inte att stoppa, går inte att hägna in, hävdar de bestämt: ”Det är som att försöka stänga världshandeln eller återskapa Sovjetimperiet. Utsikterna är i det närmaste lika goda som att framgångsrikt göra ägg av omelett.” Detta får dock till följd av den traditionella mediala infrastrukturen – dagspress, tidningar och tidskrifter – så som den vuxit fram de senaste århundradena,

⁸ Det som där sades, skriver Rydén, ”har under de fem år som gått sedan 2002 blivit till ett bekräftande skred. Det måste vara plågsamt att ha fått så rätt när en så stor del av den svenska pressen lurat sig och sin publik med innebörden av halveringen av sidornas storlek”. Per Rydén, ”Kritik, trots allt!”, i Åsa Arping & Mats Jansson (red), *Kritikens dimensioner: festskrift till Tomas Forser*, Symposion 2008, s 23.

⁹ Lina Samuelsson, *Kritikens ordning: svenska bokrecensioner 1906, 1956, 2006*, Karlstad universitet 2013, s 106.

som en nödvändig förutsättning för demokratin, undermineras: ”Dagstidningens affärsmodell – bildligt talat att den amerikanska lågpriskedjan Best Buy betalar för dagstidningens Bagdadkorrespondent – håller på att erodera.” Men tidningskrisen är ändå inte kärnfrågan, den är en annan:

Vår utgångspunkt är att journalistiken är större än mediestrukturen. Medierna är medlet för journalistiken. Den centrala frågan är vad som händer med journalistiken, inte vad som händer med medierna.

Vad kan då göras? Jo, påminner radiocheferna:

Kom ihåg varför Public Service en gång skapades på 1920-talet! En viktig tanke var den demokratiska tillgängligheten till det kvalitativa medieinnehållet. En del av denna tanke var den ekonomiska – ingen skulle stängas ute av ekonomiska skäl.

Utan överdrift kan sägas att detta var folkhemstanken omsatt till mediepolitik, en folkhemstanke som i detta avseende omfattades såväl av den politiska högern som av den politiska vänstern i Sverige.¹⁰

Det är nog här någonstans som tanken på en essäfond bör ta sin utgångspunkt: i ”den demokratiska tillgängligheten till det kvalitativa medieinnehållet”. I dag när läsandet enligt samstämmiga undersökningar minskar och de mediala klassklyftorna ökar är detta en väsentlig politisk uppgift.

Vi har sett att kulturjournalistiken befinner sig i kris och vi kommer på följande sidor att diskutera såväl kulturtidskrifternas som kulturskribenternas svårigheter. Allt detta är viktiga frågor – men de är inte problem som en essäfond i första hand kan eller bör försöka lösa. Syftet med en essäfond bör vara just demokratisk tillgänglighet till den mediala underström av samhällsnödvändiga reflekterande texter som Gunilla Kindstrand talar om – och att se till att sådana texter alls kan produceras.

Vi ska strax fördjupa oss i vad en essä egentligen är, men först kan vi samla oss till några slutsatser av det hittills sagda:

- Kulturjournalistiken är i dag underkastad stora förändringar. Många talar om kris. Denna kris är en del av en större medial strukturomvandling och av den kvalificerade journalistikens kris.
- Det medieformat som idag är satt på undantag är den fördjupande, undersökande, analyserande texten.
- Det främsta syftet med en essäfond måste vara demokratisk tillgänglighet till kvalificerade texter. Många måste kunna ta del av väsentlig kultur- och samhällsdebatt.

¹⁰ Detta och övriga citat från Cecilia Benkö & Mats Svegfors, *Journalistik 3.0: medieormen ömsar skinn*, 2010, publicerad elektroniskt på www.sverigesradio.se, och därför omöjlig att ange sidhänvisningar till.

2. Vad är en essä?

Länge frestades jag av tanken att skriva denna utredning i form av en essä. Goda vänner avrådde mig, klokt nog. Men helt har jag inte kunnat avhålla mig, vilket läsaren säkerligen redan noterat. Ett av essäns kännetecken är att det är en litterär form som förenar det subjektiva och det objektiva, det personliga med det sakliga. En essä har en avsändare och bärs av en röst. Att essän har ett personligt tilltal innebär dock inte att den kan tillåta sig att vara osaklig.

I princip alla som skriver om essän som form framhåller det svåra, ja näst intill omöjliga i att definiera genren. Essän är undflyende, svårfångad eller till och med kättersk. Den bryter med invanda föreställningar. Vill få läsaren att tänka själv. Formulera en definition av vad en essä är – och det går omedelbart att finna exempel på lysande essäer som inte låter sig infogas i just den ramen.

Historiskt sett brukar essäns födelse härledas till den franske ämbetsmannen Michel de Montaigne (1533-92) och hans *Essais*, vars första band kom från trycket 1580. Det betyder, som litteraturforskaren och essäisten Arne Melberg påpekat, ”att essän i stort sett sammanfaller i tid med de två andra litterära skapelser, som markerar en ny tid: Shakespeare med dramatiken och Cervantes med romanen”.¹¹ Essän är en egen, om än svårinfångad litterär genre: ”På Montaignes tid betydde ’essä’ ungefär prövning eller smakprov. Ordet fanns också som verb, *essayer*, och betydde ungefär: pröva, testa. När Montaigne började skriva använde han ordet främst som ett aktivt verb som beskriver hans sökande och prövande skrivelser.”¹²

Essän hyser misstänksamhet mot såväl skönskrift som vetenskapens teoretiska språk, hävdar en av landets mest namnkunniga essäister, Horace Engdahl:

För essäisten är de vetenskapliga begreppen kommandoord som han vägrar att lystra till, eftersom han rivit av sig gradbeteckningarna. Så snart man ser en skribent ställa sig i givakt för för en teoretisk term, som om den hade en högre auktoritet än undersökningen själv, måste man räkna bort honom från essäisternas skara. Essä är insubordination.¹³

Det finns något lite aristokratiskt i det essäistiska skrivsättet. Poeten Gunnar D Hansson, ärkedemokraten från Smögen, förklarar: essän är måhända aristokratisk på avsändarsidan – men *demokratisk på mottagarsidan*.¹⁴ Essäer går nämligen att läsa.

¹¹ Arne Melberg, ”Inledning”, i *Essä: urval och introduktion av Arne Melberg*, Daidalos 2014, s 10.

¹² Arne Melberg, ”Michel de Montaigne”, i *Essä*, s 24.

¹³ Horace Engdahl, *Årret efter drömmen*, Albert Bonniers förlag 2009, s 148.

¹⁴ Gunnar D Hansson, ”Columbi enkrona”, i hans *Var slutar texten?*, Autor 2011, s 23. Hansson hämtar distinktionen från den norske diktaren, debattören och retorikprofessorn Georg Johannesen (1931-2005) och dennes bok *Om den norske tenkemåten* (1981).

Det råder ingen tvekan om att ordet ”essä” ökat i popularitet under senare år. Många säger sig i dag skriva essäer. Men gör de verkligen det? Flera av de tidskriftsmänniskor jag talat med understryker att essän är en sträng form.

”Essän är en öppen form”, säger däremot Andrea Zederbauer på tidskriften *Wespennest* i Wien när jag intervjuar henne, ”ingen annan genre är så öppen”. Essän lyckas, när den är som bäst, kombinera ”*Wissen und Zweifel*”, kunskap och tvivel.

I Wien intervjuar jag även Carl Henrik Fredriksson, chefredaktör för Eurozine och med god utsiktspunkt ut över det europeiska kulturtidskriftslandskapet. Han betonar de förändrade *produktionsvillkoren* för essäer. Den finns en risk att litteraturteoretikerna romantiserar essäskrivandet, talar drömskt om Montaigne ensam i sitt torn, och glömmer bort de konkreta villkor som krävs för att skriva. Det krävs tid, sammanhang och ofta en redaktionell miljö. Allt detta råder det brist på i dag.

Essäer och tidskrifter hänger alltså samman, hävdar Fredriksson. I nästa avsnitt ska vi närmare granska vad en kulturtidskrift egentligen är. Innan dessa kan vi dra några slutsatser av vad vi sagt i detta.

Slutsatser:

- Det är svårt att exakt definiera vad en essä är.
- De förutsättningar som krävs för att skriva essäer, essäns produktionsvillkor, är hotade.
- Det finns skäl att knyta essäprojekt till en tidskrift, till en redaktionell miljö.
- Essäer är – på mottagarsidan – demokratiska.

3. Vad är en kulturtidskrift?

Definitioner

Vad är egentligen en kulturtidskrift? Låt oss börja med ordets andra led. En "tidskrift" är enligt Nationalencyklopedin en "periodisk publikation som skiljer sig från dagstidningen genom att den inte kommer ut lika ofta och vanligen inte förmedlar dagsnyheter utan fackkunskap, kulturmaterial eller förströelse". De första tidskrifterna började utkomma i Tyskland och Frankrike under tidigt 1600-tal. Världens äldsta tidskrift som fortfarande utkommer sägs vara svenska Post- och Inrikes Tidningar (grundad av drottning Kristina 1645, övergick till helt digital utgivning 2007). Den är emellertid inte så mycket en tidskrift i vedertagen mening av ordet som ett organ för statliga kungörelser.

Tidskrifter med politisk och kulturellt innehåll uppstod i England under 1700-talets första år. Daniel Defoe, *Robinson Crusoes* författare, startade år 1704 tidskriften *A Review*. Tidiga svenska efterföljare var till exempel *Then swänkska Argus* (1732-34) och *En Ärlig svensk* (1755-56). Därefter följde 250 år av expansion då antalet tidskrifter, läsare och upplagor växte i takt med den allmänna pressens utveckling. I dagens digitala omvandling av mediebranschen och de gemensamma, offentliga rummen är tidskriftens ställning omdiskuterad och dess framtid osäker.

Sedan 1971 delas i Sverige ut ett särskilt statligt kulturtidskriftsstöd. I den förordning som reglerar detta definieras en kulturtidskrift som "en tidskrift som med sitt huvudsakliga innehåll vänder sig till en allmän publik med kulturdebatt i vid mening eller som huvudsakligen ger utrymme för analys och presentation inom kultur och konstarter".¹⁵

Definitionen av vad en kulturtidskrift är kan förefalla vara en teoretisk eller rent akademisk frågeställning. Den är dock inte det, vilket visade sig hösten 2009 då den var föremål för en av de mest uppmärksammade kulturpolitiska skärmytslingarna under regeringen Reinfeldts tid. Regeringen föreslog i sin proposition en mer begränsad definition, man ville enligt kritikerna "smalna av" den och starkare betona "konst" framför "samhälle". Förslaget ledde till en mobilisering i Kultursverige: upprop, artiklar och storm i sociala medier. *Svenska Dagbladets* ledarsida skrev: "Helfel är däremot att man vill begränsa tidskriftsstöden genom att omdefiniera begreppet kulturtidskrift och på så sätt fasa ut dem

---

¹⁵ Svensk författningssamling 2010:1058.

som har för starkt samhällsfokus. [...] hur ska detta gå till i realiteten? Samhällskritik och samhällsskildring är ju en väsentlig del av kulturen!”¹⁶ Regeringen backade, åtminstone ett litet steg.¹⁷

Kulturtidskriftsdefinitioner kan alltså vara politiskt känsliga. Vad säger då forskarna? Hur ser deras definitioner ut? Litteratursociologen Johan Svedjedal har skrivit en av de viktigaste svenska tidskriftsstudierna på senare år, en monografi över den inflytelserika modernistiska litteratur- och samhällstidskriften *Spektrum* (1931-35). Någon entydig definition av vad en kulturtidskrift är erbjuder han inte. Istället omtalar Svedjedal tidskriftens medarbetare – Karin Boye, Josef Riwkin, Gunnar Ekelöf, Erik Mesterton och andra – på följande sätt: ”De arbetade tillsammans ungefär som en orkester, en målmedveten politisk grupp eller ett väl fungerande idrottslag. I den publicistiska offentligheten togs de tillsammans för en skolbildning eller ett kotteri. ’Spektrum’ var mer än summan av en tidskrift och ett förlag. Under några år var det närmast en rörelse.” Tidskriften var, säger han vidare, ”den perfekta miljön för att lansera karriärer” och ”en sambandscentral för internationella impulser”.¹⁸ Snarare än att slå fast en formell definition av tidskriften som medieformat talar alltså Svedjedal om vad tidskriftens medarbetare gör, hur de samverkar och vad som kommer ut av deras arbete. Den tidskrift han studerar, *Spektrum*, ”hör samman i en väv av livssammanhang där den egentliga huvudpersonen inte är någon av människorna runt *Spektrum*, utan *Spektrum* själv – den publicistiska kraft som ville omvandla kulturen för att skapa Den nya människan.”¹⁹

¹⁶ Sanna Rayman, ”Apokalyps, nå”, Svenska Dagbladet, 22 september 2009.

¹⁷ I den tidigare gällande förordningen definierades en kulturtidskrift på följande sätt: ”Med kulturtidskrift avses en tidskrift som med sitt huvudsakliga innehåll vänder sig till en allmän publik med samhällsinformation eller med ekonomisk, social eller kulturell debatt eller som huvudsakligen ger utrymme för analys och presentation inom de skilda konstarternas områden” (Förordning 1993:567 om statligt stöd till kulturtidskrifter, § 2).

I regeringens kulturproposition på hösten 2009, *Tid för kultur*, sades det att ”den mycket breda definition av begreppet kulturtidskrift som i dag används bör förtydligas” och att stödet i första hand bör gå till ”tidskrifter vars huvudsakliga inriktning är kulturell debatt samt analys och presentation inom de skilda konstarternas områden” ((Prop. 2009/10:3, s 62).

Denna definition kom att ändras till den nu gällande förordningen, citerad i brödtexten ovan, som alltså lyder: ”en tidskrift som med sitt huvudsakliga innehåll vänder sig till en allmän publik med kulturdebatt *i vid mening* eller som *huvudsakligen* ger utrymme för analys och presentation inom *kultur och konstarter*” (Förordning 2010:1058 om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser; mina kursiveringar).

Det kan synas vara hårfina skillnader, men regeringen ansåg sig, påverkad av debatten, tvingad att göra ändringarna. Den nya, smalare definitionen av vad en stödberättigad kulturtidskrift är väckte nämligen oro i Kultursverige. En oro som spädades på av ett uttalande från en sakkunnig på Kulturdepartementet som i en intervju i *Medievärlden* den 21 september 2009 undslapp sig: ”Vi vill att det ska vara mer inriktat på konst och mindre på samhällsfrågor, idag är det saker som ekonomi och liknande”.

Ett upprop mot den nya statliga kulturtidskriftsdefinitionen publicerades i flera dagstidningar den 30 september 2009, undertecknad av en rad tidskriftsredaktörer och kulturcheferna på landets största dagstidningar. Det var en i mediasammanhang unik manifestation.

¹⁸ Johan Svedjedal, *Spektrum 1931-1935: den svenska drömmen: tidskrift och förlag i 1930-talets kultur*, Wahlström & Widstrand 2011, s 11f och s 13.

¹⁹ A a, s 20.

När Åke Runnquist – bokförläggare och framstående tidskriftskännare – för femtio år sedan sökte beskriva vad en litterär tidskrift är blev det mer metaforer än definitioner: ”De är [...] outhärliga för den som på allvar vill studera en epoks litteratur. De små magasinerna är som lotsfiskar i sina kretsningar kring de stora verken. [...] I den moderna svenska litteraturen bildar de litterära tidskrifterna ett mönster på genomskinligt papper, som ganska väl täcker de kraftigare underliggande linjer som markerar den allmänna utvecklingen.” Det finns enligt Runnquist två huvudslag av litterära tidskrifter: ”de små avantgardeorganen och de större, mer allmänna och samlande”. De förstnämnda är kortlivade – ”de lever farligt och deras liv är ofta mycket intressant” – och bör så vara. De är språkrör för en grupp, en tillfällig konstellation, en uppflammande rörelse. Den fara som lurar på en sådan tidskrift är att den överlever sig själv: ”ingen syn är sorgligare än en f. d. snällseglare som skvalpar fram med ett urblekt program till segel och en åldrad f. d. bildstormare vid rodet”. Den senare sortens tidskrift är bredare och ett forum där skilda uppfattningar kan mötas och brytas, både ”attacker och motattacker” ska rymmas i dess spalter. Stagnation är det hot som vilar över en sådan tidskrift: ”Den måste kunna förnya sig, undan för undan knyta till sig nya generationer av medarbetare”.²⁰

En annan framstående tidskriftskännare, den lundensiske litteraturvetaren Claes-Göran Holmberg, diskuterar i sin avhandling från 1987 definitioner av både ”tidskrift” och ”litterär tidskrift”. Enkelt är det inte: ”Begreppsförvirringen på området är stor”.²¹ Efter att ha refererat den tyska forskningen på fältet, där bl a tidskriftens funktion som medel för social kommunikation betonas, når Holmberg fram till en egen hållning: ”Själv har jag försökt begränsa de formella definitionerna så mycket som möjligt. Min grundsyn har varit pragmatisk”.²² Intressant att notera är hur Holmberg griper tillbaka på ett antal svenska statliga utredningar på området, vilka alla, även de, avstår från från varje försök till en formell definition av tidskriftsbegreppet.

I dag diskuteras frågan om hur en tidskrift bör definieras oftast i anslutning till den digitala utvecklingen. Frågorna radar upp sig: Kan en tidskrift verkligen kallas en tidskrift när den publiceras på webben? Kan en mobil app, utformad för läsplattor och telefoner, räknas som tidskrift? Vad är egentligen skillnaden på en digital tidskrift och en blogg eller en facebookgrupp? Vad bör man kalla en tidskrift som utkommer både på papper och skärm? Kan man säga att en webbtidskrift utkommer med ”nummer”? Om en tidskrift använder sig av nätets mångmediala potential och inte bara publicerar text

²⁰ Åke Runnquist, *Litterära tidskrifter 1920-1960*, Bonniers 1964, s 6ff. Runnquist använder genomgående uttrycket ”litterära tidskrifter” men den förteckning han sammanställer är generöst inkluderande och inrymmer ett antal tidskrifter som behandlar samhällsfrågor, och som vi idag skulle kalla ”kulturtidskrifter”.

²¹ Claes-Göran Holmberg, *Upprorets tradition: den unglitterära tidskriften i Sverige*, Symposion Bokförlag, 1987, s 257. Se även hans ”Nästan bara posttidningar: tiden före 1732” i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red), *Den svenska pressens historia*, del 1, Ekerlids förlag, 2000, s 70. Vad gäller tidskriftsdefinitioner, konstaterar Holmberg, att det ”inte heller här går att uppnå full enighet”.

²² Holmberg 1987, s 258.

och bild utan även ljud och film och går i interaktiv fortlöpande dialog med läsekretsen, kan den då inte lika gärna kallas en radiokanal eller en tv-station eller ett diskussionsforum?

Om det tidigare var svårt att exakt definiera vad en kulturtidskrift är, förefaller det näst intill hopplöst i dag. Kulturrådet började i vilket fall som helst ge stöd åt nättidskrifter 2007 och fick stöd i förordningen för detta 2010, fr o m då sägs det att stödet ska vara ”teknikneutralt”. På ett praktiskt kulturpolitiskt plan finns det alltså nättidskrifter.

Den vackraste och i lyckliga stunder mest träffande kulturtidskriftsdefinitionen är nog ändå den som vi ovan sett Johan Svedjedal formulera: en kulturtidskrift är ”en publicistisk kraft” som vill ”omvandla kulturen”. Denna definition har även fördelen att vara teknikneutral.

Till grund för denna utredning och dess förslag ligger emellertid en mer praktisk-prosaisk definition: *en kulturtidskrift är en tidskrift som erhåller kulturtidskriftsstöd från Kulturrådet.*

Skälen till detta diskuteras ytterligare i kommande avsnitt. Förhoppningsvis har detta korta avsnitt visat på det futila i att försöka utarbeta en eventuellt egen västragötaländsk definition av vad en kulturtidskrift är.

Hur många?

Det finns i Sverige idag uppskattningsvis drygt 10 000 tidskrifter. Ingen vet exakt hur många.²³ Föreningen Sveriges tidskrifter har drygt 350 medlemmar. Endast ett fåtal av dessa kan beskrivas som kulturtidskrifter. År 2014 erhöll 91 tidskrifter stöd av Kulturrådet. Föreningen för Sveriges kulturtidskrifter har ca 120 medlemmar (varav de flesta inte får kulturstöd av Kulturrådet). Kulturtidskriftskatalogen, som innefattar såväl pappers- som e-tidskrifter, innehåller i 2013 års upplaga 143 tidskrifter.²⁴

Sverige har jämförelsevis många kulturtidskrifter, vilket sannolikt sammanhänger med att statligt stöd ges till ett relativt stort antal tidskrifter. Antalet av staten stödda tidskrifter har varierat över tid. Det var som störst under 80- och början av 90-talet, och verkar ha kulminerat runt 1991/92 då 229 tidskrifter fick stöd. När det statliga tidskriftsstödet infördes 1971 erhöll 25 tidskrifter medel. De senaste femton åren har antalet legat runt drygt hundra tidskrifter.

Spridning

Det finns ingen tillförlitlig statistik på kulturtidskriftsområdet. Dagspress och kommersiella tidskrifter använder sig av sk TS-kontrollerad upplagestatistik, i syfte att ge annonsörer oberoende information

²³ Karl Erik Gustafsson & Per Rydén, ”Inledning”, i Gustafsson & Rydén (red) 2000, s 14. Se även SOU 2012:65, s 311ff.

²⁴ Bo Pettersson (red), *Kulturtidskriften 2013: katalogen över Sveriges kulturtidskrifter*, TVS Text Visuell Studio, Stockholm, 2013. Kulturtidskriftskatalogen gavs tidigare ut som trycksak, producerad av Tidskriftsverkstaden i Stockholm, men utkommer sedan 2013 endast i digitalt PDF-format.

om upplagestorlek. Det gör inte kulturtidskrifterna.²⁵ Tidskrifternas uppgifter i ansökningarna till Kulturrådet är frivilliga, myndigheten har ingen möjlighet att kontrollera de uppgifter som lämnas. Uppgifter om upplageförändringar är därför högst osäker.

Tidskrifternas upplagor är alltså en väl bevarad hemlighet, ja så väl bevarad att jag i arbetet med denna utredning inte velat ställa frågan till tidskrifterna rakt ut. Detta av respekt för tidskriftens utsatta situation – men även i förvissning om att även om jag fått svar på frågan hade jag i de flesta fall ändå inte kunnat lita på det.

En kvantitativ analys, för låt säga den senaste fem- eller tioårsperioden, skulle kunna göras med utgångspunkt i ansökningarna till Kulturrådet. Tillförlitligheten i en sådan kartläggning skulle ändå bli begränsad, eftersom den bygger på icke-kontrollerade uppgifter från tidskrifterna själva till en instans som de är beroende av. När Föreningen för Sveriges Kulturtidskrifter, FSK, hösten 2012 genomförde en enkätundersökning bland sina medlemmar fick man så knapphändiga och divergerande svar på frågan om upplagestorlek att man valde att inte publicera dem.²⁶

Den enskilda aktör som sannolikt har mest tillförlitliga uppgifter om de svenska kulturtidskrifternas upplageutveckling är Nätverkstan ekonomitjänst, Nättek, som sköter registerhanteringen åt 40 tidskrifter (varav 21 erhåller kulturtidskriftsstöd). Nättek startades år 1997 och har följaktligen ett visst historiskt perspektiv på upplageförändringarna. Teoretiskt sätt skulle det gå att ur Nätteks databaser plocka fram de senaste femton årens upplageutveckling för några av de viktigaste tidskrifterna. Det låter sig dock inte göras av integritetsskäl; Nättek har ingen rätt att lämna ut tidskrifternas uppgifter, utan vaktar dessa omsorgsfullt. När jag frågar Nätteks Karin Lundgren går hon ändå med på att ge en generell överblick och säger att upplagorna nog gått ned de senaste tio åren, men tillägger: ”Inte alla tidskrifter har gått nedåt, en och annan har också gått uppåt”. Den generella bilden är ändå upplageminskning.

Samma bild förmedlar *Eurozines* Carl Henrik Fredriksson: ”det finns större skäl att vara pessimist idag än för fem år sedan”. Upplysningen är värdefull eftersom det inte heller på europeisk nivå finns någon kulturtidskriftsstatistik.

Kulturtidskriftsekonomi

De flesta av de cirka hundra kulturtidskrifter som erhåller statligt stöd rör sig mellan ideell och professionell verksamhet. Ofta är de organiserade i föreningsform, även om såväl privata företag som stiftelser förekommer som huvudmän. Av dessa hundra tidskrifter skulle jag gissa att knappt hälften

²⁵ TS anger endast sex tidskrifter under kategorin ”kultur”, däribland TV-guiden med en årsupplaga på 185 000 exemplar. Bland övriga TS-kontrollerade kulturtidskrifter kan nämnas Filter (med på 34 600 år 2013), Vi (34 700) och Vi läser (14 400). Se <http://www.ts.se/mediefakta-upplagor/tidskrifter/>.

²⁶ Antalet prenumeranter som angavs varierade mellan 6 st och 24 000 st, se ”Sveriges kulturtidskrifter – viktiga för yttrandefriheten och demokratin: rapport från en medlemsenkät genomförd 2012-2013”, Föreningen för Sveriges kulturtidskrifter, 2013, s 5. Tillgänglig via www.fsk.net.

skulle kunna beskrivas som professionella, i meningen att de har anställda, redaktionslokal och arvoderar sina medarbetare. Övriga bör nog beskrivas som ideella verksamheter, eller möjligen semi-professionella (man kanske arvoderar redaktionell personal på deltid). För en del av dessa tidskrifter utgör det statliga stödet en väsentlig del av intäkterna (upp till 50 procent, och i vissa fall mer än så).²⁷

Gemensamt för dem alla är att de upplever sig ha en ansträngd ekonomi, små marginaler och ett begränsat handlingsutrymme. Man är sparsam, påhittig, arbetsam och kostnadseffektiv. Även de professionella tidskrifterna investerar åtskilligt ideellt arbete i sin verksamhet.

En viss inblick i tidskrifternas ekonomi kan man få genom den medlemsenkät som FSK lät genomföra under hösten 2012. Även om den ekonomiska informationen är knapphändig och svarsfrekvensen i enkäten var låg (endast 55 av 139 tillfrågade svarade), kan man ändå få ett så kallat hum om de ekonomiska villkoren.

De flesta tidskrifter är små blandekonomier med intäktskällor av skilda slag. Den vanligaste intäktskällan är utan tvekan prenumerationer (vilket 51 av 55 tidskrifter tjänade pengar på), följt av ”egen arbetsinsats” (44 av 55) och produktionsstöd från Kulturrådet (29 av 55). Värt att notera är att annonsintäkter för de flesta svarande hade en högst marginell betydelse.

Ombeskriva att rangordna de olika intäktskällornas ekonomiska betydelse visade det sig prenumerationer var överlägset viktigast för de svarande tidskrifterna, följt av ”donationer”, ”sponsring” och ”stipendier”. Först på femte plats kom stödet från Kulturrådet. Även kommunala och regionala stöd förekommer, men är mindre viktiga än ”eget arbete”.²⁸

Av de som svarade på FSK:s enkät hade knappt hälften anställd personal. FSK sammanfattar situationen:

²⁷ För ett försök till pedagogisk beskrivning av kulturtidskriftsekonomin elementa, liksom det prekära steget från ideell till professionell verksamhet, se David Karlsson, ”Kulturtidskriftsekonomi: ett räkneexempel” i Kulturrådet informerar, 2001, tillgänglig via: www.davidkarlsson.net.

En brutal sammanfattning av kulturtidskrifternas ekonomiska grundvillkor, giltig än i dag, gav 1977 års tidskriftsutredning: ”Utredningens studium av kulturtidskrifternas *ekonomiska situation* resulterar i följande konstaterande: tidskrifterna är små, de är dyra och de går med förlust” (citerat efter regeringens proposition 1976/77:82, s 5). Slutsatsen regeringen drog av detta, folkpartiets Jan-Erik Wikström var kulturminister, var att tidskriftsstödet därför måste höjas kraftigt.

Kulturtidskrifternas ekonomiska svårigheter är alltså ingen ny sak – men inte heller vad som bör stå i fokus vare sig i diskussioner kring tidskrifterna eller i deras egen dagliga verksamhet. Det kan vara värt att påminna om några ord av Per Nyström (1903-1993) – historiker, statssekreterare och bohuslänsk landshövding – kring *varför* man bör ge ut en tidskrift: ”Min uppfattning är att ingen orkar driva en tidskrift om den och den grupp som ger ut tidskriften inte har ett budskap. Har man ett budskap orkar man så mycket mer, vågar ta mycket större risker. Om jag går tillbaka till 30-talet, när vi gjorde våra tidskrifter, hade vi tomma händer, men vi hade ett budskap. Vi var samtliga filosofie magstrar som inte kunde få jobb. Det fanns inga jobb vid läroverken eller skolorna. [...] Men icke desto mindre fann vi att det var nödvändigt att få ut vissa budskap. Vi gjorde det med öppna ögna. Vi visste att det skulle försinka våra studier och öka våra studieskulder. Vi tog risken. Budskapet skulle ut.” Nyström intervjuad i ”Möte mellan tidskriftsgenerationer: intervju av Olle af Geijerstam”, i *Tecken i tiden: om nordiska kulturtidskrifter*, Statens kulturråd 1994, s 116.

²⁸ FSK 2013, s 5.

Arbetsituationen hos tidskrifterna ser onekligen väldigt olika ut. Endast ett fåtal kan ha anställda på heltid. Några tidskrifter ges ut av organisationer vars personal arbetar med tidskrifterna inom sina tjänster på deltid i olika omfattning. I de flesta fall är det 1–4 personer som arbetar med tidskrifterna. De anger dessutom att i de flesta fall får dessa personer en mycket blygsam ersättning för sitt arbete, om alls.²⁹

Samma höst som FSK genomförde sin medlemsenkät gjorde det europeiska tidskriftsnätverket Eurozine samma sak. Eurozine samlade inte in kvantitativa data utan bad om skriftliga rapporter från tidskrifter spridda över kontinenten. När redaktören Simon Garnett sammanfattade resultatet av de tretton analyser man fått in från lika många länder konstaterar han att ”utvecklingen skiljer sig åt från land till land och helhetsbilden är fragmentarisk”. Vissa generella slutsatser kunde han ändå dra:

Runt om i Europa har det blivit allt svårare att finansiera kulturtidskrifter, vilket beror både krympta offentliga kulturanslag i finanskrisens spår och på att antalet läsare och prenumerationsintäkter minskar som en följd av de mediala förändringarna. Exakt hur finanskris och mediaomställningen påverkar kulturpolitiken i allmänhet, och kulturtidskriftspolitikerna i synnerhet, beror nog på hur man definierar ”politik”. Kanske kan man säga om tidskriftspolitikerna som man en gång sa om ideologi, nämligen: ingen politik är också en politik?³⁰

Det förefaller alltså svårt att finansiera utgivning av kulturtidskrifter och därmed essäskrivande i de flesta länder och språkområden. Det blir tydligt om vi vänder blicken mot den anglosaxiska världen, där den offentliga kulturpolitiken av tradition är svag och betydelsen av privata mecenater stor. Tre av världens mest inflytelserika engelskspråkiga kulturtidskrifter – London Review of Books, New York Review of Books och Granta – utges alla med hjälp av privatförmögenheter.³¹

---

²⁹ A a, s 7.

³⁰ Simon Garnett, ”Financing cultural journals: A European survey”, Eurozine Editorial 12 sept 2012. Tillgänglig via: www.eurozine.com.

³¹ London Review of Books – som publicerar långa och välskrivna essäer som läses världen över – med en upplaga på 64 000 exemplar är beroende av redaktörens familjeförmögenhet. Tidskriften startades 1979 och har i dag en ackumulerad skuld till familjestiftelsen på 27 miljoner pund (se Elizabeth Day, ”Is the LRB the best magazine in the world?”, The Observer 9 mars 2014). Systertidskriften New York Review of Books, startad 1963 och med en upplaga på 130 000 exemplar, ägs av en privatperson och går med vinst (se Rachel Cooke, ”Robert Silvers interview: ‘Someone told me Martin Scorsese might be interested in making a film about us. And he was’”, The Observer 7 juni 2014; Charles McGrath, ”Editor Not Ready to Write an Ending”, New York Times 16 mars 2012). Den anrika litteraturtidskriften Granta utgiven i Cambridge, i dag med en upplaga på 47 000 exemplar, köptes av 2005 av svensktättade Sigrid Rausing. I dag utkommer Granta med nationella editioner i flera andra länder, den svenska utges i samarbete med Bonniers.

Kulturtidskrifternas ersättning till skribenterna

Det ingår i denna utrednings direktiv att undersöka om en essäfond kan ”ge de många kulturtidskrifterna i Västra Götaland resurser att beställa och klara att ersätta avtalsenligt för kvalificerade essäer”. Det måste sägas med en gång: det kommer inte att gå. Visst skulle en skribent som kom i åtnjutande av anslag från den här skisserade essäfonden få anständigt betalt, men knappast ”avtalsenligt”. Vilket delvis beror på att det är oklart vilket avtal som skulle tillämpas.

Lika lite som det finns någon samlad statistik över kulturtidskrifternas upplagor eller ekonomiska resultat, finns det någon statistik över de arvoden man betalar till skribenterna. När jag diskuterar saken med Siri Reuterstrand – frilansjournalist och tidskriftsredaktör, tillika FSK:s ordförande – beskriver hon det som att hon befinner sig i två skilda världar när hon rör sig mellan frilansjournalistiken och tidskriftsvardagen. I den ena världen, frilansjournalistens, ligger Journalistförbundets rekommendation för en dags arbete på 7 600 kr (f-skattat). ”Visst kan man som journalist fakturera det, men”, säger hon, ”det heter att man arbetar en dag, i själva verket jobbar man flera”. Villkoren för frilansjournalister är tuffa, och har inte förbättrats på senare år.

I den andra värld där Siri Reuterstrand rör sig, tidskriftsvärlden, är villkoren ändå helt annorlunda. De flesta kulturtidskrifter betalar i dag endast symboliska arvoden, om ens det. Arvodet för en längre och arbetskrävande artikel i en av landets främsta kulturtidskrifter kan i dag vara tusen kronor. Före skatt. Många tidskrifter har helt enkelt inte råd att beställa texter längre. ”Vi kan aldrig be någon skriva om något nytt, något som han eller hon inte redan håller på med” säger en av de redaktörer jag talar med.

Just när dessa rader skrivs pågår en debatt på Aftonbladets kultursidor om de sänkta frilansarvodena till recensenter och kritiker. Författaren och kritikern Lars Hermansson beskriver en verklighet där många ”drygar ut honoraret med andra nästan lika illa avlönade jobb som skrivarkurslärare, översättare, hemvårdare, taxichaufför”. Villkoren har försämrats kraftigt de senaste kanske femton åren. I dag ser det, enligt Hermansson, ut så här:

För den oinvigde kan det låta otroligt, men så här ser lönebilderna ut för till exempel litteraturkritiker (den gren av mitt skrå jag känner bäst): Aftonbladet och Sveriges Radio betalar mest för en bokrecension (4 000 kronor före skatt om du A-skattar), därefter Dagens Nyheter (3 000 kronor för en normallång recension, men undantagsvis upp till 6 000 kronor för en helsida), följt av Expressen (3 000 kronor) och Svenska Dagbladet (2 500 kronor). Några av landets allra bästa litteraturkritiker skriver för 1 680 kronor per recension i Helsingborgs Dagblad.³²

³² Lars Hermansson, ”Vi slavar för kulturen”, Aftonbladet 26 maj 2014.

Att skriva en recension tar kanske fem dagar i anspråk, inklusive inläsning. Den genomsnittliga timkostnaden blir 50 kronor. Sakernas ordning är naturligtvis ”åt helvete”, svarar kulturchefen Åsa Linderborg. Hon säger sig skämmas ”varje gång jag attesterar en faktura”.³³

Våren 2014 var författaren Karolina Ramqvist gästredaktör på författarförbundets tidskrift och genomförde en kulturpolitisk enkät bland medlemmarna. Författaren, sammanfattar hon, ”har blivit en del av prekariatet, den växande mängd som står utanför trygghetssystemen och i en utsatt position på arbetsmarknaden världen över”.³⁴

För några år sedan ställde sig kritikern Jenny Högström frågan ”Vad tjänar en poet?”. Svaren på den enkät hon sände ut till ett urval av landets lyriker är värda att ta del av: ”Jag får 12 000 för en diktsamling. Senast lyckades jag tjata upp det till 15 000. Det är alltså *före* skatt och sociala. Förlaget är Bonniers.” En annan röst: ”I reda pengar en tusenlapp eller två vill jag minnas. Men femtio friex iallafall. På ett litet förlag.”³⁵

Författarförbundet lät våren 2014 göra en undersökning som visade att ett hundratal svenska författare tjänar bra eller mycket bra på sina böcker medan den stora majoriteten fått försämrade ekonomi. Inkomstskillnaderna ökar alltså bland författarna. Litteraturen har fått sin egen ”stjärneekonomi”. Det syns inte om man enbart tittar på medelinkomsten (dvs genomsnittet), vilken för skönlitterära författare är 203 000 kronor per år. Medianinkomsten (mitten av spektrat) är för samma grupp däremot endast 45 000 kr.³⁶

---

³³ Åsa Linderborg, ”Jag skäms över skitlöner”, Aftonbladet 16 juni 2014.

³⁴ Karolina Ramqvist, ”Vad vill författarna?”, i Författaren nr 1/2014, s 9.

³⁵ Jenny Högström, ”Vad tjänar en poet?”, Helsingborgs Dagblad 22 januari 2012.

³⁶ Clas Barkman, ”Gapet mellan topp och botten ökar i litteraturvärlden”, DN 3 maj 2014. Artikeln bygger en undersökning som Författarförbundet låtit TNS Sifo genomföra. Denna byggde i sin tur på en enkät som besvarades av 1260 personer (44 procent av författarförbundets 2892 medlemmar). Enkäten är i skrivande stund endast tillgänglig via denna presentation i DN.

I en inkomstundersökning som Konstnärsnämnden gjorde 2009 (med siffror från 2004/05) angavs de skönlitterära författarnas medianinkomst, baserad på sammanräknad förvärvsinkomst (dvs både löneinkomst och inkomst av näringsverksamhet, samt i detta fall även stipendier från Författarfonden) till drygt 191 000 kr (motsvarande siffra för befolkningen som helhet var drygt 218 000 kr). Se *Konstnärernas inkomster: en statistisk undersökning av SCB inom alla konstområden 2004-2005*, Konstnärsnämnden 2009, tabell 3, s 18. Kvinnliga författare tjänade mindre än manliga (182 900 kr mot 202 700; tabell 4 och 5), men inkomstskillnaderna mellan könen var mindre än för befolkningen som helhet.

Jag kan när detta skrivs (utan tillgång till Författarförbundets undersökning) inte avgöra huruvida de stora skillnaderna i medianinkomst i de båda studierna återspeglar en drastiskt försämring de senaste tio åren, eller bygger på skilda mätmetoder (eller möjligen på DN:s referat av Författarförbundets studie).

Författare och kulturskribenter har alltså en utsatt ekonomisk situation.³⁷ Läget är uselt på dagstidningarna och än värre på tidskrifterna. FSK konstaterar i sin enkät från 2012 att drygt hälften av tidskrifterna betalar arvoden, men: ”Majoriteten av dessa säger att dessa arvoden dock är mycket låga. Men många tidskrifter betalar inte sina skribenter eller andra medverkande några arvoden alls. Huvudskälen är att man helt enkelt inte har råd.”³⁸

Resultatet blir att endast de skribenter som inte är beroende av arvodering för sina texter – ofta universitetsanställda – har råd att skriva för tidskrifterna. I takt med att kraven ökar i universitetsvärlden på publicering i vetenskapliga tidskrifter med s k peer review-system, blir även de allt mer svårövertalade. Konsekvensen blir att viktiga texter inte skrivs.

Det finns en formulering som återkommer ordagrant hos flera av de personer jag intervjuar: ”Det finns för lite pengar i det litterära systemet”. Denna situation kan naturligtvis inte en västragötaländsk essäfond göra så mycket åt (även om den symboliska betydelsen av att vilja betala författare anständigt är viktig). Och det bör inte heller vara dess fokus.

Syftet med en essäfond måste vara att se till att kvalificerade texter skrivs, inte för skribenternas skull – utan för läsarnas skull.

Om inte tidskrifterna kan beställa artiklar riskerar samhällets underström av demokratiskt nödvändiga reflekterande texter att torka ut.

Slutsatser:

- Det går inte att slå fast en exakt definition av en kulturtidskrift.
- Antalet kulturtidskriftsläsare har sannolikt minskat de senaste tio åren.
- Kulturtidskrifterna brottas med dålig ekonomi, som blivit sämre under senare år. De offentliga stödet till kulturtidskrifterna har minskat.

³⁷ Vittnesmålen om kritikeryrkets avprofessionalisering och skribenternas proletarisering är rentav på väg att utvecklas till en egen litterär genre. Konstkritikern Dan Jönsson: ”När jag slår på datorn kommer känslan över mig igen. I mejlkorgen ligger ett meddelande från min redaktör på tidningen. Jag har skrivit och frågat om några jobb jag tycker borde göras, men får nu svaret att det är fullt på uppslaget – ända in i december. December?? Det hugger till i magen. Hur ska vi klara oss till december?” Dan Jönsson, *Ingenmansland: Ett år på Sveriges baksida*, Leopard förlag, 2012, s 214. Författaren och kritikern Kristian Lundberg: xxx *Yarden* xxx

Perspektiv på processen ges av Mikael Löfgren i en anmälan av Åke Lundqvists bok *Kultursidan: kulturjournalistiken i DN 1864-2012*, i *Ord&Bild* nr 5/2013: ”efter millenieskiftet har kulturjournalistiken blivit allt mindre självständigt arbete, allt mer beordrat industriarbete”. Orsakerna är flera, men Löfgren framhåller att redaktionsledningarnas åtgärder också tjänade ”det outtalade fackligt-politiska syftet att försvaga och på sikt marginalisera en kulturkapitalstark motpart”.

³⁸ FSK 2013, s 8. Vill man göra en orättvisande internationell jämförelse kan man notera att London Review of Books betalar sina skribenter från 30 pence per ord och uppåt, för texter som kan vara 20-30 000 ord långa (Day 2014). I Tyskland kan man, berättar Andrea Zedererbauer, få mellan 5000 och 7000 euro för en längre radioessä. Wespenest, däremot, har bara råd att betala 50 euro per tryckt sida.

- Kulturtidskrifterna har i dag inte råd att beställa texter som kräver en längre tids arbete.
- En essäfond är bör inte tillskapas för skribenternas skull – utan för läsarnas.

5. Hur är tidskriftsstödet utformat? Dess plats i kulturpolitiken.

Sverige fick sin moderna kulturpolitik 1974. Efter en livaktig debatt på 1960-talet och ambitiösa satsningar från regeringens och ecklesiastikministerns sida, under avgörande år den unge Olof Palme, presenterades för första gången en samlad statlig politik på kulturens område. Den har beskrivits som den sista våningen på folkhemsbygget, och den kom på plats i sista stund: strukturomvandling och ekonomisk kris stod för dörren. Men kulturpolitiken tog form. Den regionala kulturella infrastrukturen byggdes ut med en rad nya kulturinstitutioner. Den centrala myndigheten Kulturrådet inrättades.

Intressant i detta sammanhang är hur kulturtidskrifterna behandlades i denna process. Tidskrifternas situation ansågs så allvarlig och frågan såpass angelägen att stödet till kulturtidskrifterna – som enda fråga – bröts ur den stora reformen för att kunna sjösättas tidigare, redan 1971. En särskild Tidskriftsnämnd inrättades för att fördela det statliga anslaget, en uppgift som sedan anförtroddes Kulturrådet när väl denna myndighet tillskapats. Redan år 1966 hade staten börjat anslå medel till ekonomiskt utsatta kulturtidskrifter, då hämtade från departementets anslagspost ”bidrag till särskilda kulturella ändamål”³⁹. År 1971 ersattes alltså dessa tillfälliga stöd med en regelrätt statlig kulturtidskriftspolitik.

Intressant är vidare att det i den stödordning som infördes 1971 fanns ett s k projektstöd avsett ”utarbetande av essä eller artikelserie för kulturtidskrift eller ideell tidskrift”.⁴⁰ Detta togs emellertid bort 1977.

Det första året var anslaget blygsamma 392 000 kronor, vilket tillföll 25 tidskrifter, men redan året därpå höjdes det kraftigt till 1,3 miljoner kronor. År 1977 genomfördes en statlig utredning om tidskrifternas situation ledd av Carl-Adam Nycop, legendarisk publicist och en av tidningen Expressens grundare, vilket ledde till en kraftig anslagshöjning samma år: från knappt 2 miljoner till 7 miljoner kronor. Nästa större uppräkningskom kom 1986, under Bengt Göransson's tid som kulturminister, då anslaget höjdes från drygt 10 miljoner till 17,5 miljoner (delvis genom att medel till s k organisationstidskrifter omdirigerades till kulturtidskrifterna). Den första sänkningen av anslaget inträffade 1993 – det rädde statsfinansiell kris (500 procents ränta) och på kulturministerposten satt Folkpartiets Birgit Friggebo – då det minskades med 2 miljoner kronor. Motiveringen var att det bland utgivarna fanns många ”myndigheter, förlag och organisationer som borde ha ekonomiska förutsättningar att själva finansiera utgivningen”.⁴¹ Sedan dess har egentligen inte så mycket hänt.

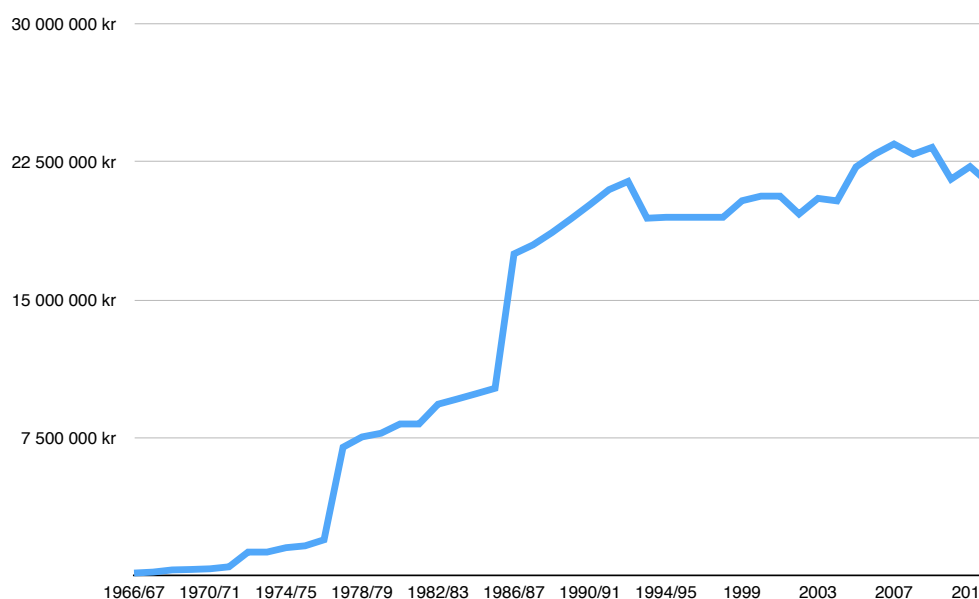
³⁹ ”Statligt tidskriftsstöd: förslag avgivet av 1968 års litteraturutredning”, Utbildningsdepartementet 1970:17.

⁴⁰ Regeringens proposition 1976/77:88 om stöd till kulturtidskrifter, s 3.

⁴¹ Proposition 1992/93:100, bil 12, s 215.

Anslaget har skrivits upp i blygsam takt, dock utan att hålla jämna steg med inflationen.⁴² År 2014 är anslaget till direkt produktion för kulturtidskrifterna 19 miljoner kr.

Statens anslag till kulturtidskrifter 1966-2012

Källor: Statens budgetar 1972/73 till 2012; Kulturrådets årsredovisningar; "Statligt tidskriftsstöd", Utbildningsdepartementet 1970:17, s 13, samt SOU 2012:65, s 513, Bil. 2, tabell 35.

Förslaget om en essäfond har funnits med i de litteraturpolitiska diskussionerna i snart tjugo år. Den dåvarande kulturministern Margot Wallström uppvaktades i frågan 1995. Idén fanns med i tilläggsdirektiven redan till 1995 års Bokutredning. FSK, som länge drivit frågan, inrättade t o m en egen "essäfond" under några år, men saknade ekonomiska resurser att förverkliga idén. Förslag har funnits på Kulturrådets och Kulturdepartementets bord. Men ingenting har hänt.

Kulturtidskriftsstödet är ett efterhandsstöd

Ibland väcks frågan om inte litteraturstödet skulle kunna utformas på så sätt att bokförlagen lämnade in ansökningar till Kulturrådet för utgivningsidéer istället för färdiga böcker. På så sätt skulle förlagens ekonomiska risk minskas; man tryckte endast böcker man visste att man skulle få stöd för.

⁴² Hade 1994 års anslag på 19,5 mkr ökat med inflationen hade det år 2013 varit 24,6 mkr – i själva verket var det då knappt 21,6 mkr (Kulturrådets årsredovisning 2013, s 48). För beräkning av den historiska inflationen se www.ekonomifakta.se.

Nu är varken litteraturstödet eller stödet till kulturtidskrifter utformat på det sättet. De är efterhandsstöd. Landets publicister får offentligt stöd för vad de åstadkommit, inte för vad de planerar att göra. Det är en god ordning. Risker är annars att vi får en rumänsk situation. En god vän till mig, som under några år var sekreterare i rumänska författarförbundet, har berättat hur beslut om litterär utgivning gick till i Rumänien under 1970-talet. Författarförbundet samlades en gång per år, ofta vid Svarta havet, för att ta beslut kommande års bokutgivning. Förbundets ordförande, presidenthustrun Elena Ceaușescu, förelades en lista med föreslagna böcker som hon gick igenom med rödpenna. Sedan satte bokproduktionen i landet i gång.

Risken med förhandsstöd för litterär utgivning är alltså att den leder till politisk styrning av åsiktsbildningen i landet. Det är en risk som idén om en essäfond löper. Det är därför av största vikt att de konkreta besluten tas på armlängds avstånd från såväl politiker som tjänstemän. En grupp med sakkunniga med tidsbegränsade mandat bör utses och alla innehållsliga beslut lämnas till dem.

Inte sällan riktas kritik mot Kulturrådets ovilja att motivera sina beslut (så t ex i många av de röster som kommer till tals i FSK:s enkät). Det finns dock fördelar med knapphändiga motiveringar. Ju utförligare Kulturrådet motiverar sina beslut – desto större blir risken för innehållslig statlig styrning. Av samma skäl bör essäfondens sakkunniga inte avkrävas motiveringar till sina beslut. Frestelsen blir då stor för de sökande att anpassa sig till vad man tror att de beslutande vill ha. Systemet bör istället bygga på förtroende.

Slutsatser:

- När den moderna svenska kulturpolitiken infördes i början av 1970-talet ansågs stödet till kulturtidskrifter angeläget. Så förefaller inte längre vara fallet.
- Ett stöd till produktion av essäer fanns med när tidskriftsstödet infördes, men togs bort.
- Ett förhandsstöd för litteratur – som essäfonden – måste för att undvika risken för politisk styrning handläggas ”på armlängds avstånd”.

6. Kulturtidskriften som motor för kulturella utvecklingsprocesser.

Kulturella processer är långsamma processer. Att ändra människors föreställningar och livsvanor tar tid (det förstnämnda är ofta segare än det senare). Kulturella projekt och initiativ kan vara svåra att få igång – men de kan få långsiktigt verkan. Den brittiska ekonomen Sarah Thelwall har studerat detta fenomen på samtidskonstens område och myntat uttrycket ”uppskjutet värde”.⁴³ Kulturella investeringar som görs idag betalar tillbaka sig, även om allt går bra, först långt senare, ibland flera decennier senare.

Låt oss ta ett västsvenskt exempel. När ”landshövdingen” Emma Jacobsson på våren 1936 uppvaktades av Augusta Teng och Helga Karlsson, fiskarhustrur från Orust oroad av den ekonomiska krisen i Bohuslän, blev det startskottet för ett kulturprojekt som flera decennier senare skulle bli känt över världen som Bohus stickning: en kombination av god organisationsförmåga, hantverkskunnande och en osviklig känsla för estetisk kvalitet. Så småningom även ett starkt lysande varumärke i Paris och New York. Som mest sysselsatte Bohus stickning 1 700 personer och gav i en svår tid betydande biinkomster åt fiskar- och stenarbetarhustrur längs hela Bohuskusten. Det tog emellertid många år att bygga upp verksamheten och Sarah Thelwall skulle kunna använda det som exempel på uppskjutet värdeskapande. Det var först på 50- och 60-talen som de konstnärliga investeringar som gjordes i Bohus stickning gav ekonomiskt utbyte att tala om.⁴⁴

Av Sarah Thelwall kan vi alltså lära oss att det i kulturlivet kan ta tid att få tillbaka de pengar som investeras, men hon pekar också på ett annat förhållande: det är inte alltid de som gör investeringarna som skördar frukterna. I en studie av sju små oberoende konstorganisationer i London visar Thelwall hur det i själva verket kan vara små aktörer som investerar i ett konstnärskap – står för riskkapital, forskning och utveckling, om man så vill – medan andra och större aktörer så småningom tar hem vinsterna.⁴⁵ Samma förhållande gäller kulturtidskriftens roll i den litterära ekonomin (kulturtidskriften *Mute* är också en av de organisationer Thelwall studerar). Ofta beskrivs tidskrifterna som ”plantskolor”, ”experimentverkstäder” eller litteraturens egna ”forskningsavdelningar” – och det ligger mycket i det. Det är inte sällan i tidskriftsspalter som författarskap tar form, argument prövas och vässas och nya tankar formuleras för första gången. Sedan tar författarna och idéerna plats i större salonger och sammanhang.

En kulturtidskrift genererar ekonomiska värden, men får alltså sällan själv del av dessa. Låt mig ta ett exempel som jag känner väl till (se fotnot 3 ovan). Om någon gjorde en mikrostudie över tidskriften

⁴³ Sarah Thelwall, *Storleken spelar roll: värdet, funktionen och potentialen hos små konstorganisationer*, Nätverkstan 2013.

⁴⁴ För en utförligare skildring det fascinerande projektet Bohus stickning och hur det ur dagens perspektiv kan betraktas som en ”kulturnäring”, se David Karlsson & Lotta Lekvall, ”Örnarna och myrstacken: vad vet vi om kulturnäringarna?”, rapport till Västra Götalandsregionen, Nätverkstan 2011.

⁴⁵ Thelwall 2013.

Ord&Bilds ekonomiska spridningseffekter i Västra Götalandsregionen de senaste 25 åren – tryckeriarbeten i Munkedal och Uddevalla, kontors- och redaktörstjänster i Göteborg, inkomster för formgivare, påhugg för skribenter, författare och översättare runt om i regionen – skulle det sannolikt visa sig att tidskriften bidragit med mer än den kostat. Statliga investeringar i Ord&Bild har stärkt ekonomin och genererat arbetstillfällen i Västra Götaland.

När Ord&Bild 1987 flyttade från Stockholm till Göteborg hade man med sig inte bara ett omfattande lager (exemplar av i stort sett vartenda utgivet nummer sedan starten 1892) utan också ett ansevärt kulturellt kapital. Detta var viktigt för att en litterär infrastruktur skulle kunna börja utvecklas runt tidskriften. När Kulturrådet i början av 1990-talet investerade medel i tidskriftsverkstäder runt om i landet var Ord&Bilds existens i Göteborg en förutsättning för att en verkstad skulle kunna etableras där. Inte heller Nätverkstan, ett kulturpolitiskt kraftcentrum med idag 18 anställda (och där undertecknad alltså är verksam), hade kunnat starta utan Ord&Bild.

Ett tydligt exempel på en kulturtidskrifts ekonomiska spridningseffekter är det amerikanska dataföretaget Googles köp, för en okänd summa pengar, år 2006 av det svenska dataprogrammet Trendalyzer. Programmet är ett sätt att visualisera stora datamängder och blev känt världen över när grundarens far, läkaren Hans Rosling, började använda det för att pedagogiskt åskådliggöra FN:s statistik över globala levnadsförändringar. Det var när Ola Rosling studerade ekonomisk historia vid Göteborgs universitet han fick en idé om hur detta skulle kunna göras. Han saknade dock tillräckligt kraftig dator för att pröva idéerna. Det fann han på Tidskriftverkstaden på Vallgatan i Göteborg.⁴⁶ Utan Tidskriftsverkstaden hade Google kanske aldrig kommit i besittning av detta värdefulla programverktyg, det hade kanske inte ens utvecklats.

Så gick det alltså till när offentliga kulturpolitiska investeringar i en tidskriftsverkstad kom mänskligheten och ett amerikanskt storföretag till del (och det är bara att beklaga att kompetensen och kreativiteten i detta fall försvann till Kalifornien). Även här kan vi med Thelwall tala om uppskjutet värdeskapande.

Nu är emellertid en tidskrifts ekonomiska spridningseffekter inte de viktigaste. Viktigare är dess kulturella, intellektuella och sociala spridningseffekter. Men dessa är svårare att få syn på och beskriva.

När den brittiske historikern Eric Hobsbawm beskriver de omvälvande kulturella förändringarna åren före första världskriget skriver han: ”De nya revolutionärerna tillhörde varandra, de tillhörde en värld av talföra grupper oliktankande ungdomar, av caféer i de rätta stadsdelarna, av kritiker och författare av manifest för nya ’ismer’ (kubism, futurism, vorticism), av små kulturtidskrifter och av några få impresarier och samlare med god näsa för det nya och dess skapare”.⁴⁷ För Hobsbawm är

⁴⁶ Ola Rosling utvecklade dataprogrammet istället för att skriva en traditionell B-uppsats. Han hade stöd av sin handledare Jan Jörnmark: ”Det är ingen som kommer att läsa din uppsats ändå”. Se Andreas Ekström, *Google-koden*, Weyler förlag 2010, s 154f.

⁴⁷ Eric Hobsbawm, *Imperiernas tidsålder*, Tiden 1989 [orig 1987], s 308 f.

kulturtidskrifterna inte huvudsaken i detta resonemang, men en självklar ingrediens i ett sammanhang av författare, kaféer och oliktankande ungdomar – alltsammans nödvändigt om kulturell förändring ska kunna ske. Och man kan, om man anlägger ett historiskt perspektiv, ställa sig frågan om det någonsin funnits någon kulturell eller social rörelse av betydelse som klarat sig utan en tidskrift.

Resonerar man på detta sätt kring tidskrifters betydelse är det svårt att exakt mäta deras betydelse. Evidensen blir anekdotisk. Det blir, som framgått av ovanstående, exempelberättelser. Att betydelsen är svårsmätbar innebär dock inte att den är mindre viktig. En kulturtidskrift har flera funktioner i ett kulturellt ekosystem. Tidskrifter spelar ofta viktiga roller i samhällsliga utvecklingsprocesser. En framstående tidskrift kan ha betydande ekonomiska, intellektuella och sociala spridningseffekter. De förstnämnda går möjligen att mäta, knappast de senare. Det gör att en tidskrifts betydelse riskerar att underskattas. Men, som den erfarne historikern Eric Hobsbawm påminner oss om: ”I praktiken går det bara inte att skilja ut kulturella, sociala och ekonomiska faktorer från varandra.”⁴⁸ Några slutsatser kan vi ändå dra:

- En kulturtidskrift kan ha betydande ekonomiska, sociala och kulturella spridningseffekter.
- En kulturtidskrift producerar ”uppskjutet värde”. Andra än tidskriften själv tjänar ofta på dess arbete.
- En kulturtidskrifts roll och funktion är ofta underjordisk, svår att få syn på. Det gör att dess betydelse riskerar att underskattas.

---

⁴⁸ Hobsbawm 1989, s 40.

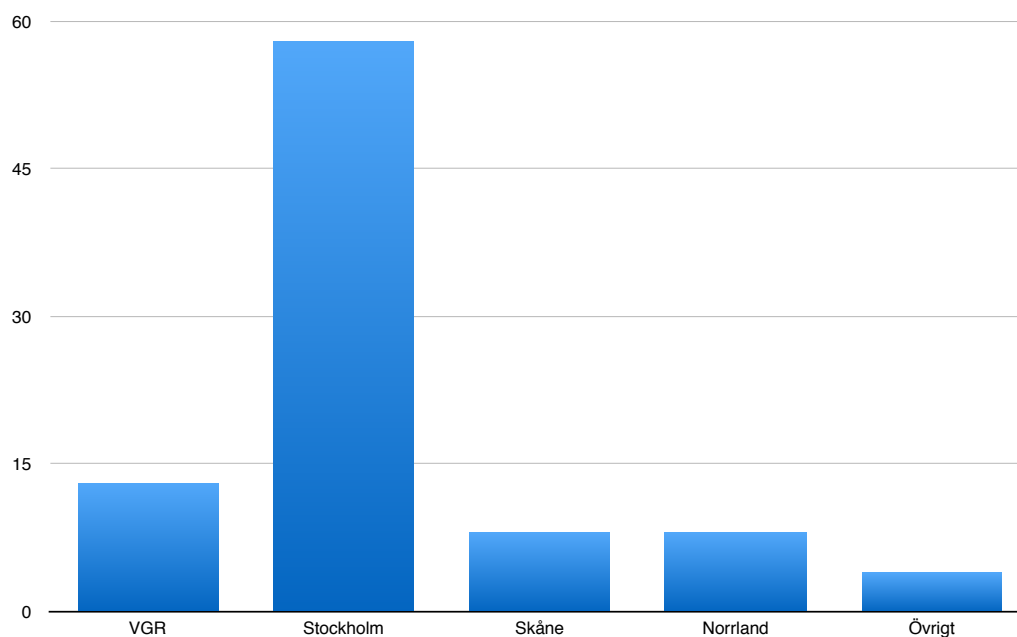
7. Tidskrifternas roll i Västra Götalandsregionen

Göteborg kallas ibland "Sveriges kulturtidskriftshuvudstad". Det är en aning skrytsamt, förvisso, men det är inte helt osant. Staden har i halvtannat decennium varit något av landets kulturtidskriftscentrum. Orsakerna till detta är flera: några av de främsta tidskrifterna har sina redaktioner här (anrika tidskrifter som Paletten, startad i Göteborg 1947, och Ord&Bild, startad i Stockholm 1892); musiktidningen Lira som är yngre, men inte mindre viktig för det; ett antal inflytelserika tidskrifter har fötts här (Glänta, OEI, Camino, Arche m fl liksom e-tidskrifter som Alba och Dixikon); många av redaktionerna är sedan 1999 samlokaliserade i Lagerhuset i Göteborg, vilket ger synergieffekter; och här har samverkansstrukturer tidskrifterna emellan vuxit fram. Staden har också visat prov på journalistisk förnyelseförmåga i form av framgångsrika tidskrifter som visserligen inte erhåller stöd från Kulturrådet, men icke desto mindre utgör väsentliga tillskott till svensk offentlighet: Offside, Filter och den nystartade boktidskriften Fyrahundraftio. ETC har en lokalredaktion i Göteborg. Viktiga tidskrifter ges ut även på andra håll i regionen som Borås (Grafiknytt), Uddevalla (Socialpolitik) och Bovallstrand (r.e).

Men i hur hög grad stämmer då bilden av Göteborg som kulturtidskriftshuvudstad? Kulturrådet som fördelar det statliga anslaget till kulturtidskrifterna anslog för 2014 drygt 19 miljoner kr i produktionsstöd till sammanlagt 91 tidskrifter. Granskar man tidskriftsstödet ur geografiskt perspektiv (vilket, så vitt jag vet, Kulturrådet aldrig gjort på något systematiskt sätt) ser man snabbt att Stockholmsdominansen är massiv. 58 av 91 tidskrifter med statligt anslag ges ut i Stockholmsområdet (inklusive Uppsala). Det motsvarar närmare 64 procent av det totala anslaget. Motsvarande siffror för Västra Götalandsregionen är 13 tidskrifter (14 procent) och för Skåne och Norrland 8 tidskrifter vardera (9 procent vardera). Nedanstående figur illustrerar förhållandet (för exakta siffror se bilaga 2).

Statens anslag till kulturtidskrifter 2014.

Antal tidskrifter. Geografisk fördelning.

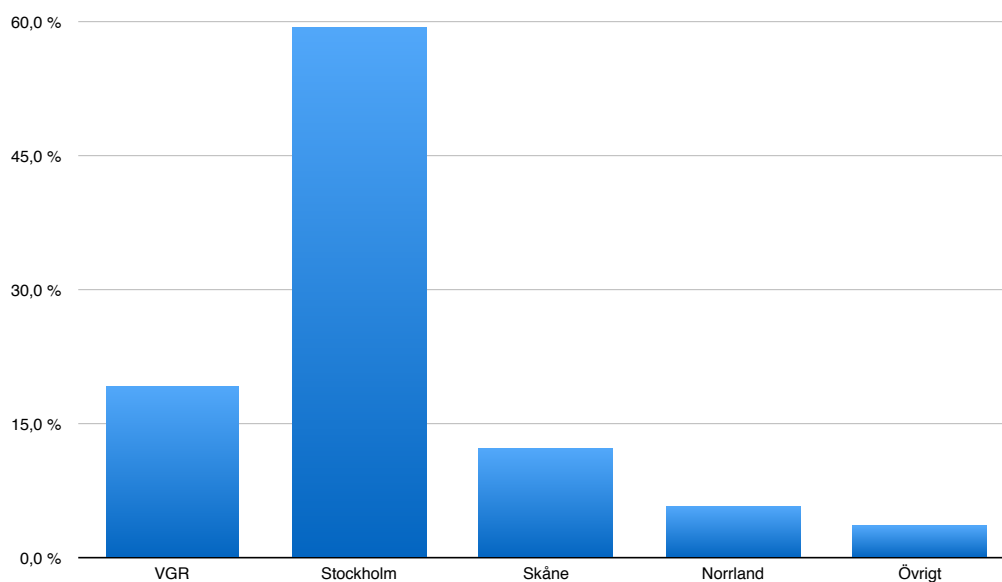

Källa: Statens Kulturråd 2014.

Ser man enbart till antalet tidskrifter är det följaktligen svårt att tala om Västsverige som ett tidskriftscentrum. Intressantare blir det om man försöker sig på en kvalitativ bedömning. Kulturrådet har i uppgift att göra just en kvalitativ bedömning och tar vi denna till utgångspunkt kan vi konstatera att kvaliteten på de i Västra Götaland utgivna tidskrifterna förefaller hög, ja genomsnittligt högre än i landet i övrigt. Av det totala statliga tidskriftsanslaget på 19 miljoner går drygt 3,6 miljoner till Västra Götaland. Det motsvarar drygt 19 procent av det totala anslaget. Det är alltså en större andel än antalet tidskrifter som erhåller anslag. Även i Skåne ligger tidskrifterna över genomsnittet (9 procent av antalet tidskrifter erhåller 12 procent av det totala anslaget). I Norrland (9 procent av tidskrifterna erhåller 6 procent av anslaget) liksom i Stockholmsområdet är förhållandena omvända (64 procent av tidskrifterna får 59 procent av anslaget). Figuren nedan visar grafiskt detta förhållande.

Statens anslag till kulturtidskrifter 2014.

Geografisk fördelning av totalt stödbelopp.

Källa: Statens Kulturråd 2014.

Slutsatsen blir alltså att de tidskrifter som ges ut i Västra Götaland håller (med den bedömning som görs av Kulturrådet) högre kvalitet än riksgenomsnittet. Det blir än tydligare om vi ser vilka tidskrifter som toppar Kulturrådets lista. Av de fem tidskrifter som erhåller högst anslag utges tre i Västra Götaland (Glänta, Paletten och Ord&Bild).⁴⁹ Den papperstidskrift som erhåller allra högst anslag ges ut i regionen (Glänta som erhåller 725 tkr) liksom den e-tidskrift som ligger i topp (Dixikon som får 225 tkr).

Vilken roll spelar tidskrifterna i regionen?

Vi har tidigare konstaterat att tidskrifters betydelse, i det litterära systemet liksom i samhällslivet i stort, kan vara svåra att få syn på. Det ligger delvis i sakens natur. Min uppfattning är att de har en viktigare funktion än vad många kanske omedelbart inser, men också att de har en potential för att spela en än viktigare roll. Både kulturpolitiskt och för Västra Götalandsregionens utveckling som helhet.

⁴⁹ För den historiskt intresserade kan det vara värt att notera att redan 1966, när stöd till kulturtidskrifter delades ut för första gången, låg Ord&Bild och Paletten i topp vad gällde anslagen. Ord&Bild erhöll 60 000 kr, Paletten liksom Fönstret 35 000. Vår Lösen och Kristet Forum fick 10 000 kr vardera och Filmrutan 5 000 kr (se "Statligt tidskriftsstöd", 1970, s 13).

I Västra Götalandsregionens kulturstrategi *En mötesplats i världen*, antagen 2012, talas om fem dimensioner för kulturpolitiken. Kulturtidskrifterna är mer eller mindre närvarande i alla fem. Om förslaget om essäfond förverkligas kan tidskrifterna i än högre grad än i dag bidra till en *demokratisk öppenhet*, fler personer kommer att kunna bli delaktiga i kultur- och samhällsdebatten. Som läsare, som skribenter och som diskussionsdeltagare. Att de västragötaländska kulturtidskrifterna håller en hög *konstnärlig kvalitet* har vi kunnat konstatera, en essäfond skulle spetsa denna ytterligare, liksom den skulle kunna öka tidskrifternas *sociala relevans*. De små kulturtidskrifternas *ekonomiska potential* har vi också berört: den är inte stor, men ändå inte försumbar. En essäfond av det slag som beskrivs här skulle väcka uppmärksamhet i det litterära Sverige och, i förlängningen, bidra till att den västsvenska regionala verklighet skildras, reflekteras, diskuteras och ifrågasätts i högre grad än nu. På så sätt kan en essäfond bidra till *regional profilering*.

På ett mer övergripande plan skulle en essäfond också kunna bidra till att förverkliga de mål som formuleras i tillväxtstrategin *Västra Götaland 2020*. En essäfond är ett självklart inslag i målet att göra VGR till ”en ledande kulturregion med fokus på delaktighet”. Essän är som form demokratisk. Den bjuder in öppet till diskussion om väsentliga frågor. Den befrämjar dialog. Den lockar till delaktighet. Men en essäfond kommer även att bidra till att uppfylla mål som ”livslångt lärande” och ”ökat utbyte med omvärlden”. En tidskrift är nämligen ofta, precis som Spektrum var, ”en sambandscentral för internationella impulser”

Slutsatser:

- VGR är den region i landet där kulturtidskrifterna, relativt sett, är starkast.
- De kulturtidskrifter som ges ut i VGR håller hög kvalitet.
- En essäfond skulle vara ett effektivt instrument för VGR att förverkliga mål som formuleras i såväl den kulturpolitiska strategin *En mötesplats i världen* som *Västra Götaland 2020*.

8. Hur bör en essäfond konstrueras?

Idén om en essäfond är, som framgått, inte ny. Redan 1995 uppvaktades den dåvarande kulturministern av en delegation av landets ”då mest prominenta kulturtidskrifter” med Horace Engdahl i spetsen. Inrättades en essäfond, hävdade Engdahl, ”så skulle man få uppleva en intellektuell tillväxt av sällan skådat slag”.⁵⁰ Idén mottogs väl, enligt en av de uppvaktande som intervjuats för denna utredning, men framställan blev ändå resultatlös.⁵¹ Någon statlig essäfond inrättade inte.⁵²

Tidskrifterna ville dock inte släppa idén och några år senare tillskapade därför Föreningen för Sveriges kulturtidskrifter, FSK, på eget initiativ en essäfond. Några år därefter ombildades fonden (som egentligen var en möjlighet för en tidskrift att söka medel, högst blygsamma, för essäprojekt) till ett essäpris. Detta upphörde, åtminstone tills vidare, år 2008.⁵³

Essäer?

Flera av de som intervjuats för denna utredning understryker, som redan nämnts, att essän är en sträng form: ”En essä är inte en text utan fotnötter skriven av en akademiker – det är inte heller en recension längre än femtusen tecken”. Essäer är inte ”utbyggda Expressenartiklar” eller något ”som historikern kan ägna sig åt här han närmar sig pensionsåldern”. Det är svårare än så.

Detta förhållande i kombination med de uppenbara gränsdragningsproblemen – är denna text verkligen en essä? – och det faktum att kulturjournalistikens kris hänger samman med en större kris för journalistiken som helhet gör att det finns skäl att vidga tanken och direktiven. Denna utredningsförslag är därför att essäfondens definition breddas och medel utdelas till ”essäer och kvalificerad kulturjournalistik”.

⁵⁰ Horace Engdahl intervjuad av Åke Ortmark i Axxess TV, citerad efter Andreas Åberg, *Den vältempererade kritiken*, 10TAL Bok, 2009, s 97.

⁵¹ Uppgift från Gunnar D Hansson. Se vidare David Karlsson, ”Om fria och friare tyglar” i Johan Linton m fl (red), *I kulturen: en vänbok till Per Magnus Johansson*, Freudianska föreningen, Göteborg, 2010.

⁵² Frågan om en essäfond har även diskuterats i riksdagen. Den 27 mars 2003 ställde sig Louise Edlind Friberg (FP) i en fråga till kulturministern bakom ”idén om att skapa en essäfond för att stärka tidskrifternas ekonomiska möjligheter att beställa och publicera svenska originalessäer”. En sådan fond skulle vidare ”bidra till att öka jämställdheten mellan olika författargrupper och dessutom markera hur viktig essän är som litterär genre”. Kulturministern, då Marita Ulvskog (S), lät försiktigt positivt, men ville avvakta. Hon skulle träffa FSK ”lite senare under året för att se vad som är rimligast och vettigast att satsa på” (se ”Riksdagens snabbprotokoll 2002/03:80: torsdagen den 27 mars”).

⁵³ Uppgifter från FSK:s ordförande Siri Reuterstrand. Essäprisets upphörande 2008 föranleddes av att den jury som utsetts att dela ut det inte fann någon värdig mottagare; det hade inte skrivits några prisvärda essäer i landet det året. Detta förhållande – om juryn nu gjorde en rättvisande bedömning – kan anföras som argument både för och emot en essäfond.

En fond?

Ända sedan idén om en svensk essäfond föddes, för snart tjugo år sedan, har den alltså omtalats just som en ”fond”. I direktiven till denna utredning sägs också att ”fondförvaltning/ägarförhållande” ska behandlas, liksom ”finansieringsmodell/finansiärer”.

Det är lite oklart vad som egentligen har avsetts. En ”fond” leder tankarna till kapitalförvaltning; man ser framför sig ett relativt oberoende organ som förvaltar medel och vars avkastning går till något särskilt ändamål. I diskussionerna om en svensk essäfond har, så vitt jag sett, ingen större uppmärksamhet ägnats just själva fondtanken. En idé har varit att låta Författarfonden få ansvar även för en ”essäfond”.⁵⁴

Fördelen med en fond framför en vanlig anslagspost i en offentlig budget är att den tillförsäkrar ändamålet ett större mått av autonomi. En fond är inte underkastad politiska beslut utan står (i kraft av intäkter eller eget kapital) på egna ben. Den är därmed svårare att rubba, vilket skulle innebära att stöd till exempelvis essäskrivande inte skulle vara beroende av tillfälliga politiska opinioner. Det kan naturligtvis vara en tilltalande tanke.

En slutsats i denna utredning är emellertid att det inte, åtminstone inte inledningsvis, är praktiskt lämpligt att inrätta en särskild fond. Detta av tre skäl.

Det första skälet är *praktiskt-administrativt*. Önskvärt är att hålla administrationen av en essäfond till ett minimum. Att inrätta en regelrätt fond skulle, i ett uppbyggnadsskede, kräva relativt omfattande administrativt och juridiskt arbete. Ska fondens förvaltas av en stiftelse? Hur konstrueras i så fall en sådan lämpligast? Hur formuleras stiftelseurkund, fondförordning etc på bästa sätt?

Till detta kommer ekonomin. En fond består av kapital. Frågan hade varit i annat läge om det hade funnits ett sådant (ett arv eller en donation eller liknande) eller ett intäktsflöde från någon specifik källa (så som Svenska Akademien finansieras med medel från *Post- och inrikes tidningar*, till exempel). Det är nu inte fallet. Det innebär i sin tur att det för att bygga upp en fond krävs insamling av kapital (alternativt en kontinuerlig intäktskälla). För en årlig avkastning i den storleksordning som skisseras i denna utredning skulle det krävas ett fondkapital på runt 10-20 miljoner kronor. Att samla in sådana medel är naturligtvis inte omöjligt, men får nog i rådande ekonomiskt läge och kris i tidningsbranschen (den bransch som vore den naturliga samarbetsparten) bedömas som tämligen arbetskrävande. En möjlighet vore att VGR helt eller delvis anslog medel till det fondkapital som skulle krävas. Rationaliteten i ett sådant beslut skulle dock kunna diskuteras (se nedan). Med tanke på att de medel som skulle krävas är relativt begränsade (under den här föreslagna försöksperioden knappt 0,04 procent av VGR:s kulturbudget), så vore inrättandet av en specifik fond kanske att ta i för mycket. Det skulle helt enkelt bli mycket skrik för lite ull.

⁵⁴ Frågan lyftes av Louise Edlind Friberg i den ovan nämnda interpellationen 2003: ”En essäfond skulle, liksom den nuvarande biblioteksersättningen för litterära verk, kunna administreras inom Författarfonden” (se fotnot 52 ovan).

Ett andra skäl är *kulturpolitiskt*. Även om – vilket förhoppningsvis framgår av denna utredning – frågan om stöd till essäskrivande är angelägen, kan det bli svårt att motivera varför just detta ska särbehandlas i relation till andra kulturpolitiska anslag. Varför en fond för essäskrivande men inte för modern dans eller hållristningar?

Ytterligare ett kulturpolitiskt argument framförde Mats Svegfors när han intervjuades för denna utredning: vill man ha pluralism i ett samhälles åsiktsbildning är det bra om det råder pluralism även vad gäller finansieringen. Tanken på en blandfinansierad essäfond – som byggs upp av medel från såväl offentliga anslag, fonder och stiftelser, företag och kanske privatpersoner – kan förefalla lockande, men har också baksidor. Risken är att den minsta gemensamma nämnaren styr, d v s att anslagsgivningen premierar det oförargliga. Därmed skulle ett av syftena med fonden riskera att gå förlorat. Ur den sökandes perspektiv skulle det finnas färre instanser att söka medel från; pluralismen skulle minska. Det finns alltså enligt Svegfors kulturpolitiska skäl till att *inte* blandfinansiera en essäfond.

Ett tredje skäl är helt enkelt att denna utredning föreslår en inledande *försöksperiod* på två år. Att då börja med att inrätta en fond – även om det är en god idé – vore att börja i fel ända. Det är bättre att först pröva själva grundtanken. Kanske kan frågan om en egen fond återuppväckas i samband med att försöksperioden utvärderas.

Sammanfattningsvis: Fördelen med en fond framför en anslagspost i en offentlig budget är att den tillförsäkrar ändamålet ett större mått av autonomi. Denna utrednings förslag är istället att den eftersträvade autonomi åstadkoms genom att de konkreta besluten om vilka projekt som ska beviljas beslutas på armlängds avstånd från ansvarig nämnd. Det tillsätts helt enkelt en grupp med oberoende sakkunniga med beslutsrätt över de anslagna medlen (nämnden delegerar besluten eller förbinder sig att följa gruppens rekommendationer).

Förslag till utformning

Denna utrednings förslag om en essäfond mynnar alltså, som läsaren förstått, ut i ett konkret förslag som varken handlar om essäer (dvs inte enbart) eller om en fond (åtminstone inte inledningsvis). Detta förtar på intet sätt grundtanken bakom det ursprungliga förslaget. Det kan till och med finnas skäl att ändå tala om förslaget just som en essäfond, eftersom denna idé så pass länge funnits levande i Kultursverige och är delvis självförklarande. Om VGR skulle ta beslut i linje med denna utrednings förslag skulle det uppmärksammas runt om i landet.

Med denna begreppsliga reservation och mot bakgrund av ovanstående slutsatser är det då dags att presentera ett konkret förslag till hur en essäfond i Västra Götaland skulle kunna utformas.

Nedanstående beskrivning i punktform syftar till att vara så enkel och tydlig som möjligt. Några

ytterligare förklaringar eller motiveringar kan ändå vara på sin plats. Vägledande för förslagets utformning har varit att det ska vara enkelt att administrera. På vissa punkter har jag därför föreslagit pragmatiska alexanderhugg.

Vad gäller de utdelade *beloppens storlek* föreslår jag ett högsta belopp på 50 000 kronor per projekt och ett tak på max 20 beviljade projekt. Några av de tidskriftsföreträdare jag intervjuat har tyckt att 50 000 tkr varit onödigt högt, och hade hellre sett fler och lägre belopp beviljade. De flesta jag talat med har emellertid menat att det är en lämplig summa, den motsvarar ett par månaders arbete. Min uppfattning är att det krävs belopp i den storleksordningen om de texter som skrivs ska bli just så genomarbetade och kvalitetshöjande för det offentliga samtalet som ligger i själva idén om en essäfond. Dessutom riskerar den administrativa apparaten kring fördelning av projektstöd i storleksordningen 5-10 tkr att bli oproportionerlig.

För att inte fördelningen ska bli alltför stelbent och mekanisk föreslår jag vidare att de sakkunniga får rätt att bevilja stöd till *mellan 10 och 20 projekt*, och själva kan fördela det totala beloppet mellan dessa (dock, alltså, med ett maxbelopp på 50 tkr). På så sätt får de sakkunniga en frihet att värdera de olika projekten sinsemellan och kan vara flexibla i sina beslut. Som en av dem jag talade med formulerade saken: ”Det är skillnad på att skicka en skribent till Italien för att undersöka konsekvenserna av EU:s migrationspolitik och att ge medel till någon som vill undersöka haiku-formen i Tranströmers diktning. Båda idéerna kan resultera i utomordentliga texter – men de kostar inte lika mycket pengar.”

Jag föreslår att medel ska *sökas av skribent och tidskrift tillsammans*. Medlen går oavkortat till skribenten. Detta för att tidskriften inte ska frestas täppa igen andra uppkomna budgethål med dessa pengar. Essäfonden får inte bli ett förtäckt tidskriftsstöd – dess syfte ska vara befrämja kvalificerad essäistik och kulturjournalistik, inte enskilda organisationer. Att ge medlen, gärna i form av stipendium, direkt till skribenten är det mest kostnadseffektiva bruket av dem.

Det bör räcka att endera parten, skribent eller tidskrift, är skriven i Västra Götaland. Skulle krav ställas på att båda vore det skulle det fungera instängande. Detta förslag kan instället motverka provinsiella tendenser. Det är också motivet till varför majoriteten av de *sakkunniga* föreslås hämtas utanför regionens gränser (gärna från de nordiska grannländerna). Det är dessutom ett sätt att motverka den risk för kottoribildning och vänskapskorruption som alltid finns i de begränsade litterära och journalistiska kretsar som kommer att söka medel ur essäfonden.

Några av förslagen är dikterade av vad som är praktiskt rimligt. Visst vore det önskvärt om beslut kunde fattas oftare än en gång per år, jag föreslår ändå *ett sammanträde per år* för gruppen av sakkunniga. På så sätt torde den administrativa kostnaden (resor + övernattnings + arvoden; nämndens och sekretariatets arbete oräknat) kunna hållas under 50 000 kr, dvs mindre än 10 procent av de fördelade medlen under försöksperioden. Skulle sedan anslaget höjas, vilket föreslås, skulle de administrativa merkostnaderna inte bli så stora, utan kunna hamna på runt 5 procent.

På samma sätt med förslaget att endast de tidskrifter är *berättigade att söka* som redan erhåller tidskriftsstöd av Kulturrådet. Det är ingen ideal konstruktion, men i annat fall, om de sakkunniga själva

skulle fastslå vilka tidskrifter som kan anses kvalificerade att söka, skulle de riskera att hamna i avgränsningsproblem och oändliga definitionsdiskussioner (se avsnitt 2 ovan). Det finns därmed en risk att legitimiteten i stödformen ifrågasätts.

Slutligen föreslår jag ett eller flera *årliga offentliga evenemang* någonstans i regionen, där de beviljade projekten presenteras. Sådana karnevalisk sammankomster skulle både sprida resultatet av ansträngningarna – essäerna och artiklarna – och marknadsföra själva essäfonden. Dessa sammankomster skulle med fördel kunna hållas på de litterära mötesplatser som nu håller på att växa fram runt om i Västra Götaland, i Strömstad, Åmål, Alingsås, Göteborg och på många andra håll.

Mot denna bakgrund föreslår jag att en ”essäfond” inrättas i Västra Götalands och att den utformas på följande sätt:

- Medel anslås ur den ordinarie kulturbudgeten. Under en inledande försöksperiod på två år (2015-16) anslås 500 tkr / år.
- Efter försöksperiodens slut utvärderas denna. Beslut om eventuell fortsättning tas.
- Medlen ska gå till skrivande av essäer och till kvalificerad kulturjournalistik.
- Medlen ska gå till 10-20 olika skrivprojekt och mottagare per år. Maxbelopp för ett enskilt projekt är 50 000 kr.
- Medel ur anslaget sökes av en tidskrift och en skribent tillsammans.
- Ansökan består av en kort projektbeskrivning (max 1 A4-sida) samt tidskriftens och skribentens meritförteckningar.
- Antingen tidskriften eller skribenten måste vara skriven i Västra Götaland. Båda kan men måste inte vara det.
- Kulturtidskrift berättigad att söka är tidskrifter som erhåller kulturtidskriftsstöd av Kulturrådet. Såväl papperstidskrifter som digitala tidskrifter kan söka.
- Medlen ur anslaget går oavkortat till skribenten. Om möjligt utformas detta som ett stipendium.
- Tidskriften äger rätt (men inte skyldighet) att publicera texten. Om tidskriften väljer att inte publicera återgår rättigheterna till skribenten.
- Medlen anses redovisade när texten är publicerad.
- Beslut om vilka projekt som beviljas tas av en grupp oberoende sakkunniga bestående av tre personer. Två av dessa måste vara bosatta utanför Västra Götalandsregionen. De sakkunniga sitter i gruppen under en begränsade tidsperiod (förslagsvis 2 + 2 år). Gruppen sammanträder och tar beslut en gång per år.

- De genomförda projekten presenteras samlat (i form av uppläsningar, samtal, diskussioner) vid ett eller flera årligt återkommande offentliga evenemang runt om i regionen. Skribenter som erhåller medel från fonden förpliktar sig att medverka vid åtminstone en sådan presentation.

Förväntade effekter

I direktiven till denna utredning sägs att ”författare och publicister i regionen upplever det svårt att försörja sig på sitt skrivande”. En essäfond, sägs det vidare, ”skulle ge de många kulturtidskrifterna i Västra Götaland resurser att beställa och klara att ersätta avtalsenligt för kvalificerade essäer”.

Ett anslag i den form som här föreslås skulle förvisso innebära att skribenterna skulle ersättas anständigt för de texter som finansieras av essäfonden, men det skulle ändå vara en droppe i det hav som är författarnas försörjningssvårigheter. Författarcentrum Väst har 320 yrkesverksamma författare som medlemmar. Medianinkomsten för en skönlitterär författare i Sverige, våren 2014, är, som vi sett, 45 000 kr.

Det främsta argumentet för en essäfond kan och bör följaktligen inte handla om författares försörjningsmöjligheter (även om detta är viktigt). En kulturpolitisk insats för att på allvar göra något åt dessa skulle kräva helt andra belopp än de som här föreslås.

Det främsta skälet till essäfond är istället alla medborgares behov av kvalificerade texter som hjälper oss att bättre förstå samtiden och våra liv i den. Det råder i dag brist på sådana texter. Ett stöd till produktion av kvalificerade och djuplodande texter skulle kunna åstadkomma resultat, det är de jag intervjuat överens om. ”Några enorma summor behövs inte för att göra stor skillnad”, säger en av de tidskriftsredaktörer jag talat med, och konkluderar: ”ur regionens perspektiv kan inte tidskriftspengar användas bättre”. För det offentliga samtalet i landet kan ”tio välskrivna essäer få en stor effekt” hävdar Mats Svegfors.

En positiv bieffekt av förslaget är (även om inte heller det bör vara fondens primära uppgift) att Västra Götalands kulturtidskrifter stärks. Det får i sin tur spridningseffekter i hela regionens kulturliv.

En essäfond av det slag som här beskrivs skulle:

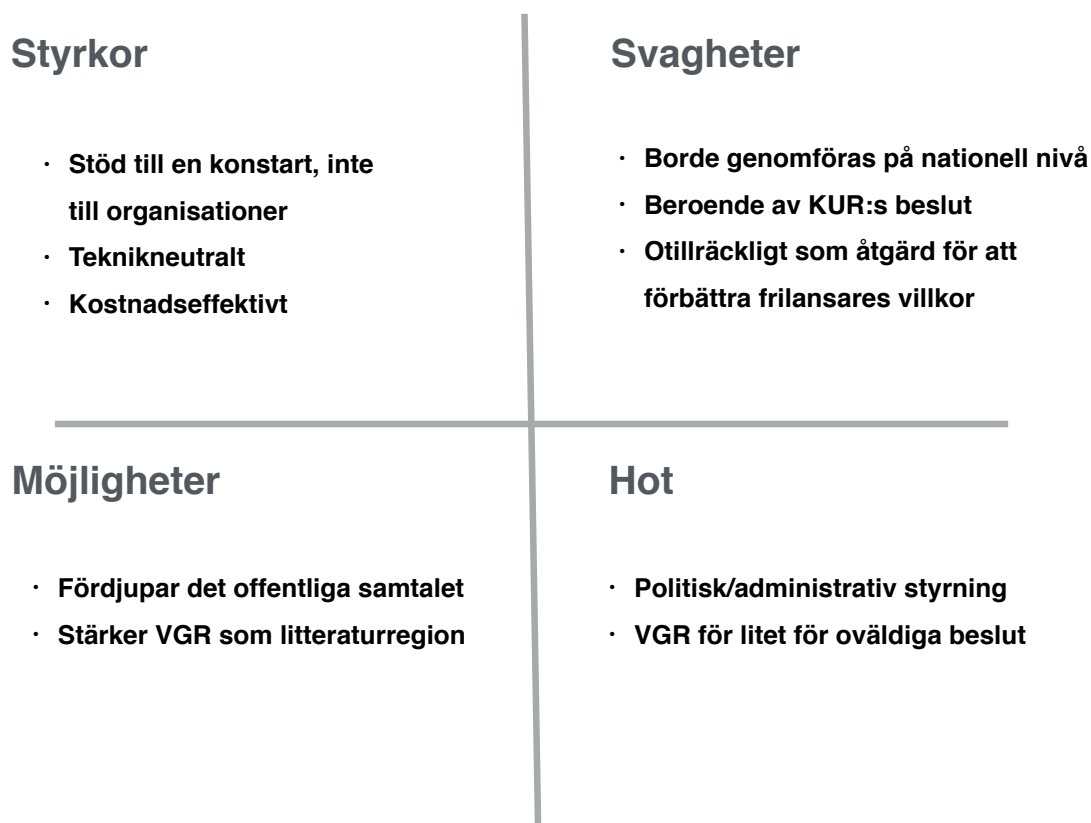
- Göra det möjligt för tidskrifter och skribenter i Västra Götaland att i högre grad bidra till det offentliga samtalet i landet. Medias Stockholmsdominans kommer att minska, åtminstone något. Västra Götaland kommer att höras bättre.
- Stärka VGR som en kulturtidskriftsregion.
- Vara förebildlig som kulturpolitik innovation. Kanske kan andra regioner eller Kulturrådet ta efter?
- Bidra till att förverkliga VGR:s mål att bli en ledande kultureregion med fokus på delaktighet.

9. Avslutning och rekommendationer.

Denna utredning föreslår att Västra Götalandsregionen inrättar en särskild stödform för essäskrivande och kvalificerad kulturjournalistik.

Det vore en nyskapande kulturpolitisk åtgärd, skulle stärka Västra Götaland som litteraturregion och som ett centrum för kulturtidskrifter. Förslaget skulle i förlängningen bidra till att fördjupa det offentliga samtalet i regionen och landet. Det ligger på så sätt väl i linje med Västra Götalands målsättning att bli en ledande kulturregion med fokus på delaktighet.

Den analys som legat till grund för förslaget kan sammanfattas i följande bild av förslaget styrkor och svagheter, liksom de hot och möjligheter som ryms i det:

Referenser

Intervjuade personer

Jag har under våren 2014 fört samtal med rätt många personer i och utom tidskriftsvärlden kring idén om essäfond. I några fall har jag fört mer strukturerade samtal i fråga-svar form. Dessa samtal har pågått i ca en timma och jag har fört anteckningar under samtalets gång. Ansvar för referat, citat samt självfallet utredningens slutsatser är dock helt och hållet mitt. Till den sistnämnda gruppen hör nedanstående personer.

Erik Andersson, författare, översättare och mångårig tidskriftsmedarbetare.

Bengt Berg, poet, tidigare tidskriftsredaktör, riksdagsledamot och ledamot av Riksdagens kulturutskott.

Göran Dahlberg, chefredaktör Glänta, författare och översättare.

Carl Henrik Fredriksson, chefredaktör Eurozine, Wien.

Linn Hansén, poet och redaktör Glänta.

Gunnar D Hansson, poet och litteraturvetare.

Gunilla Kindstrand, kulturjournalist, chefredaktör för Hälsingetidningar och tidigare bl a ordförande för Kulturrådets referensgrupp för stöd till kulturtidskrifter.

Karin Lundgren, avdelningschef Nätverkstan Ekonomitjänst.

Siri Reuterstrand, journalist, tidskriftsredaktör och ordförande för Föreningen Sveriges kulturtidskrifter.

Mats Svegfors, publicist, tidigare bl a landshövding i Västmanland, chefredaktör för Svenska Dagbladet och VD för Sveriges Radio.

Signe Westin, enhetsschef Litteratur och läsande, Kulturrådet.

Andrea Zederbauer, redaktör Wespennest och översättare, Wien.

Offentligt tryck, utredningar, opublicerat material

Nätverkstan Ekonomitjänst, underlag från Karin Lundgren, juni 2014.

Föreningen för Sveriges kulturtidskrifter, "Sveriges kulturtidskrifter – viktiga för yttrandefriheten och demokratin: rapport från en medlemsenkät genomförd 2012-2013", 2013. Tillgänglig via www.fsk.net.

Förordning 1993:567 om statligt stöd till kulturtidskrifter.

Förordning 2010:1058 om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsfrämjande insatser.

David Karlsson & Lotta Lekvall, "Örnarna och myrstacken: vad vet vi om kulturnäringarna?", rapport till Västra Götalandsregionen, Nätverkstan 2011.

Konstnärernas inkomster: en statistisk undersökning av SCB inom alla konstområden 2004-2005, Konstnärsnämnden 2009.

Kulturdepartementet, "Nya villkor för statligt stöd till kulturtidskrifter", Ku2009/2215/KV, PM 2009-12-07.

Kulturrådets årsredovisningar 2002-2013.

Bo Pettersson (red), *Kulturtidskriften 2013: katalogen över Sveriges kulturtidskrifter*, TVS Text Visuell Studio, Stockholm 2013.

Regeringens budgetpropositioner 1972-2014.

Regeringens proposition 1976/77:82, om stöd till kulturtidskrifter.

Regeringens proposition 2009/10:3, *Tid för kultur*.

Riksdagens snabbprotokoll 2002/03:80: torsdagen den 27 mars.

SOU 2012:65. *Läsandets kultur: slutbetänkande av Litteraturutredningen*.

”Statligt tidskriftsstöd: förslag avgivet av 1968 års litteraturutredning”, Utbildningsdepartementet 1970:17.

Svensk författningssamling 2010:1058.

Västra Götalandsregionen, ”En mötesplats i världen: kulturstrategi för västra Götaland 2012-”, antagen av regionfullmäktige, 18 september 2012.

Västra Götalandsregionen, ”Västra Götaland 2020: Strategi för tillväxt och utveckling i Västra Götaland 2014-2020”, september 2013.

Västra Götalandsregionens kultursekretariat, ”Utredningsdirektiv: Förutsättningar för en ’Essäfond’ i Västra Götaland”, 2013-09-25.

Publicerade böcker och artiklar

Clas Barkman, ”Gapet mellan topp och botten ökar i litteraturvärlden”, Dagens Nyheter 3 maj 2014.

Cecilia Benkö & Mats Svegfors, *Journalistik 3.0: medieormen ömsar skinn*, 2010, publicerad elektroniskt på www.sverigesradio.se.

Rachel Cooke, ”Robert Silvers interview: ’Someone told me Martin Scorsese might be interested in making a film about us. And he was’”, The Observer 7 juni 2014.

Elizabeth Day, ”Is the LRB the best magazine in the world?”, The Observer 9 mars 2014.

Andreas Ekström, *Google-koden*, Weyler förlag 2010.

Horace Engdahl, *Ärret efter drömmen*, Albert Bonniers förlag 2009

Tomas Forser, *Kritik av kritiken*, Anthropolos 2002.

Simon Garnett, ”Financing cultural journals: A European survey”, Eurozine Editorial 12 sept 2012. Tillgänglig via: www.eurozine.com.

Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red), *Den svenska pressens historia*, del 1, Ekerlids förlag, 2000.

Karl Erik Gustafsson & Per Rydén, ”Inledning”, i Gustafsson & Rydén (red), 2000.

Gunnar D Hansson, *Var slutar texten?*, Autor 2011.

Lars Hermansson, ”Vi slavar för kulturen”, Aftonbladet 26 maj 2014.

Eric Hobsbawm, *Imperiernas tidsålder*, Tiden 1989 (orig 1987).

Claes-Göran Holmberg, *Upprorrets tradition: den unglitterära tidskriften i Sverige*, Symposion Bokförlag, 1987.

Jenny Högström, ”Vad tjänar en poet?”, Helsingborgs Dagblad 22 januari 2012.

Dan Jönsson, *Ingenmansland: Ett år på Sveriges baksida*, Leopard förlag, 2012.

David Karlsson, ”Kulturtidskriftsekonomi: ett räkneexempel” i *Kulturrådet informerar*, 2001. Tillgänglig via www.davidkarlsson.net.

David Karlsson, ”Om fria och friare tyglar”, i Johan Linton m fl (red), i *I kulturen: en vänbok till Per Magnus Johansson*, Freudianska föreningen, Göteborg, 2010.

- Ulrika Knutson, "Sviter av en rasande roman", Göteborgs-Posten 29 juli 2012.
- Lena Kvist, "Förändrad litteraturbevakning i BT ger riksrubriker", Borås Tidning 30 april 2014.
- Åsa Linderborg, ""Jag skäms över skitlönerna", Aftonbladet 16 juni 2014.
- Mikael Löfgren, recension av Åke Lundqvist, *Kultursidan: kulturjournalistiken i DN 1864-2012*, i Ord&Bild nr 5/2013.
- Charles McGrath, "Editor Not Ready to Write an Ending", New York Times 16 mars 2012.
- Arne Melberg, *Essä: urval och introduktion av Arne Melberg*, Daidalos 2014.
- Sanna Rayman, "Apokalyps, nå", Svenska Dagbladet 22 september 2009.
- Åke Runnquist, *Litterära tidskrifter 1920-1960*, Bonniers 1964.
- Per Rydén, "Kritik, trots allt!", i Åsa Arping & Mats Jansson (red), *Kritikens dimensioner: festskrift till Tomas Forser*, Symposion 2008.
- Lina Samuelsson, *Kritikens ordning: svenska bokrecensioner 1906, 1956, 2006*, Karlstad universitet 2013.
- Sören Sommelius, "Fin de siècle", Helsingborgs Dagblad, 23 april 2014.
- Johan Svedjedal, *Spektrum 1931-1935: den svenska drömmen: tidskrift och förlag i 1930-talets kultur*, Wahlström & Widstrand 2011.
- Tecken i tiden: om nordiska kulturtidskrifter*, Statens kulturråd 1994.
- Sarah Thelwall, *Storleken spelar roll: värdet, funktionen och potentialen hos små konstorganisationer*, Nätverkstan 2013.
- Andreas Åberg, *Den vältempererade kritiken*, 10TAL Bok 2009.

Bilaga 1: Viktiga årtal

- 1966 De första kulturtidskrifterna erhåller statligt stöd. Medel tas ur ecklesiastikdepartementets anslagspost ”bidrag till särskilda kulturändamål”
- 1971 Sverige får ett statligt kulturtidskriftsstöd. Medlen fördelas av en särskild Tidskriftsnämnd.
- 1974 Ansvar för det statliga kulturtidskriftsstödet förs över på det nyinrättade myndigheten Statens kulturråd.
- 1977 Efter en utredning höjs kulturtidskriftsstödet kraftigt. Det tidigare sk projektsstödet (som syftade till finansiering av essäskrivande) tas bort.
- 1986 Stödet till organisationstidskrifter tas bort och medel tillförs kulturtidskriftsstödet som därmed höjs märkbart.
- 1992 Tidskriftsverkstaden i Väst startas. Verksamheten finansieras av Kulturrådet.
- 1995 Landets främsta kulturtidskrifter uppvaktar kulturministern om en essäfond.
- 1999 Västra Götalandsregionen bildas.
- 2007 Kulturrådet börjar fördela stöd även till nättidskrifter; stödet blir ”teknikneutralt”.
- 2009 Kultursamverkansmodellen införs.
- 2010 Statens kulturråd tar bort kravet på ekonomisk förlust som villkor för statligt stöd.
- 2014 Vissa litteraturfrågor förs in i kultursamverkansmodellen. VGR låter utreda flera initiativ på området.

Bilaga 2: Statlig stöd till kulturtidskrifter 2014. Geografisk fördelning.

Kulturtidskriftsstöd produktionsstöd 2014

Tidskrift	Belopp	Utgivningsort	VGR	Stockholm	Skåne	Norrland	Övrigt	TOTALT
100%Culture	50 000	Vällingby		1				
10TAL	575 000	Stockholm		1				
ALIF	25 000	Stockholm		1				
ALSADA,	25 000	Stockholm		1				
Anushilon,	25 000	Umeå				1		
Arche,	350 000	Göteborg	1					
Arkitekturtidskriften KRITIK,	75 000	Stockholm		1				
Artikel 14,	150 000	Stockholm		1				
Avaye Zan,	75 000	Spånga		1				
Balder,	225 000	Delsbo					1	
Bang,	625 000	Stockholm		1				
Biblis – Kvartalstidskrift för bokvänner,	150 000	Stockholm		1				
Bild & Bubbla,	350 000	Malmö			1			
C"est Bon Anthology,	125 000	Malmö			1			
CONST Literary (P)review,	75 000	Stockholm		1				
Danstidningen,	350 000	Stockholm		1				
Det Grymma Svärdet,	50 000	Hägersten		1				
Divan - tidskrift för psykoanalys och kultur,	425 000	Stockholm		1				
DIXIKON,	225 000	Göteborg	1					
É romani Glinda,	200 000	Huddinge		1				
eProvins	125 000	Umeå				1		
Evangelium	50 000	Skara	1					
Ett lysande namn	125 000	Göteborg	1					
Expo/Demokratisk tidskrift och www.expoidag.se ,	425 000	Stockholm		1				
fikssion,	50 000	Farsta		1				
Filmrutan,	200 000	Stockholm		1				
FLM,	400 000	Stockholm		1				
Fronesis,	450 000	Malmö			1			
Galago,	225 000	Stockholm		1				
Glänta,	725 000	Göteborg	1					
Grafiknytt,	100 000	Borås	1					
Hujådå,	25 000	Södertälje		1				
Jefferson,	125 000	Stockholm		1				
Judisk Krönika,	225 000	Stockholm		1				
Karavan,	700 000	Stockholm		1				
Kinarapport,	75 000	Stockholm		1				
Klimatmagasinet Effekt,	300 000	Stockholm		1				
Konsten,	100 000	Stockholm		1				
Konstperspektiv,	400 000	Limhamn / Malmö			1			
Kritiker. Nordisk tidskrift för litterär kritik och essäistik,	250 000	Tollarp			1			
Kulturtidningen Zenit,	50 000	Göteborg	1					
Kulturtidskriften Cora,	150 000	Stockholm		1				
Kulturtidskriften Hjärnstorm,	275 000	Stockholm		1				
Kunstkritikk,	250 000	Oslo					1	
Kurage - idétidskrift för det civila samhället,	75 000	Stockholm		1				
Lambda Nordica, tidskrift för homo/lesbisk/ trans/queerforskning,	25 000	Huddinge		1				
Latinamerika.nu,	75 000	Stockholm		1				
Le Romané Nevimata,	50 000	Stockholm		1				
Liekki Sverigefinsk kulturtidskrift,	100 000	Uppsala		1				
Lira Musikmagasin,	475 000	Göteborg	1					
Lyrikvännen,	475 000	Lund			1			
Magasinet Arena,	300 000	Stockholm		1				

Bilaga 2: Statlig stöd till kulturtidskrifter 2014. Geografisk fördelning.

Tidskrift	Belopp	Utgivningsort	VGR	Stockholm	Skåne	Norrland	Övrigt	TOTALT
Magasinet BRUNO,	100 000	Stockholm		1				
Mana,	225 000	Malmö			1			
Medusa,	50 000	Stockholm		1				
METavisi,	75 000	Övertorneå				1		
Meänmaa,	50 000	Haparanda				1		
Miljötidningen,	50 000	Göteborg	1					
Nuorat,	125 000	Jokmokk				1		
Nutida Musik,	400 000	Stockholm		1				
OEI,	400 000	Stockholm		1				
Omkonst	125 000	Stockholm		1				
Opsis barnkultur,	325 000	Stockholm		1				
Ord&Bild,	600 000	Göteborg	1					
Ordfront Magasin,	175 000	Stockholm		1				
Orkester Journalen,	325 000	Stockholm		1				
Paletten,	625 000	Göteborg	1					
Parnass,	75 000	Järfälla		1				
Pockettidningen R ,	175 000	Stockholm		1				
Ponton,	250 000	Stockholm		1				
Populär Arkeologi	150 000	Lärbro, Gotland					1	
Populär Poesi,	50 000	Tranås					1	
Provins	400 000	Umeå				1		
Re:public	250 000	Stockholm		1				
Romani E Journal,	25 000	Stockholm		1				
Sans,	50 000	Stockholm		1				
Scoop,	200 000	Stockholm		1				
Signum	75 000	Uppsala		1				
SocialPolitik,	225 000	Uddevalla	1					
Soundofmusic,	100 000	Älvsjö		1				
Subaltern,	200 000	Umeå				1		
Sydasien nättidskrift,	150 000	Vendelsö, Haninge		1				
Teatertidningen,	525 000	Stockholm		1				
Tidig Musik	150 000	Stockholm		1				
Tidningen Kulturen,	100 000	Umeå				1		
Tidskriften OPERA,	325 000	Stockholm		1				
Tidskriften Svenskt konsthantverk,	50 000	Solna		1				
TUMMUZ,	50 000	Malmö			1			
Utopi magasin	100 000	Stockholm		1				
UtställningsEstetiskt Forum,	150 000	Enskede		1				
Västsahara	25 000	Göteborg	1					
Summa, 19 025 000	19 025 000							
Summa antal			13	58	8	8	4	91
Andel av totalt antal i procent			14,3 %	63,7 %	8,8 %	8,8 %	4,4 %	100,0 %
Summa anslag			3 625 000	11 300 000	2 325 000	1 100 000	675 000	19 025 000
Andel av totalt anslag i procent			19,1 %	59,4 %	12,2 %	5,8 %	3,5 %	100,0 %